

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ VE SONRASINDA TÜRKİYE’DE BALIKÇILIK FAALİYETLERİ (1923-1960)

Nadir Yurtoğlu¹

Öz

Bu araştırmada Erken Cumhuriyet Dönemi ve sonrasında Türkiye’de balıkçılık faaliyetleri ve ekonomiye olan katkıları ele alınmıştır. Konu, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) döneminde Türkiye’de balık üretimi faaliyetleri (1923-1950); Demokrat Parti (DP) döneminde balık üretimi çalışmaları (1950-1960) ile sınırlandırılmış ve bu iki ana dönem dâhilinde incelenmiştir. Türkiye’de balıkçılık faaliyetleri ve bu faaliyetlerin ekonomiye olan katkıları ele alınırken sayısal veriler üzerinde değerlendirilmeler yapılmıştır. Araştırmanın konusu hakkında literatürde bulunan eksiklikler arşiv belgeleri, resmi yayınlardan; kanunlar ve tutanak dergileri, zabıt ceridesi, resmi gazete, istatistik yıllıkları, ayın tarihi ve dönemin süreli yayınlarından olan ekonomi dergilerinin makaleleri ile kitaplar gibi birincil kaynakların kullanılması yoluyla tamamlanmıştır. Çalışmanın konusu incelenirken, dönemin Türkiye’si ile dünyada balıkçılık alanında yaşanan gelişmeleri göz önüne getirilerek bu gelişme ışığında gerekli değerlendirilmeler yapılmıştır. Çalışmada elde edilen sonuç şudur: Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren balık ihracatı önemsenmiş, su ürünleri kongreleri yapılmış, Et ve Balık Kurumu (EBK) kurulmuş, araştırma ve inceleme faaliyetlerine önem verilerek, ülke balıkçılığının geliştirilmesine çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Balıkçılık, İstanbul Balıkhanesi, Et ve Balık Kurumu, Türkiye Cumhuriyeti*

Abstract

Fishing Activities in Turkey in the Early Republic Period and Its Aftermath (1923-1960)

This study deals with fishing activities in Turkey in the early Republic period and its aftermath and their contributions to economy. The subject is limited to and discussed under the titles of fish production activities in Turkey in the period of Republican People’s Party (CHP) (1923-1950) and fish production activities in Turkey in the period of the Democratic Party (DP) (1950-1960). Evaluations have been made based on numeric data in discussing the fishing activities in Turkey and their contributions to economy. The gap in the literature about the research subject has been filled through use of primary sources such as archive documents, official publications, laws, journals of official reports, proceedings of memorandum, official gazettes, statistical yearbooks, *Ayın Tarihi* journal (government’s dating publication), articles from the economy magazines of the period, and books. The relevant evaluations have been made considering the developments in the field of fishing occurring in Turkey and worldwide in the period under examination. It has

¹ Yrd. Doç. Dr. Kastamonu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü, Kastamonu. E-posta: nyurtoğlu@kastamonu.edu.tr

been found out that attention was paid to fishing export as of the early years of the Republic; water products congresses were held; Meat and Fish Board (EBK) was founded; and importance was attached to research and examination in the field of fishing, thereby making an attempt to improve fishing in the country.

Keywords: *Fishing, Istanbul Fish Market, Meat and Fish Board, Republic of Turkey*

Giriş

Türkiye, geçmiş dönemde yaklaşık 5 bin deniz mili uzunluğundaki çok girintili çıkıntılı sahil hattına sahip bir ülke olarak, memleketi kuşatan denizlerine çok yüksek dağlardan gelen birçok ırmak ve nehir sularını akıtmıştır. Karadeniz’de olduğu gibi Güney Doğu Akdeniz’de de Anadolu yaylarını çevreleyen dağlar 3 bin metreye varan bir yükseklikte olduğu için bu yüksekliklerden doğan nehirler döküldükleri denizlerin sularına balıkların beslenmelerini sağlayan çok büyük miktarda gıda maddeleri taşımıştır. Türk sahillerinin çoğunda nehirlerin taşıyıp getirdikleri bu gıda maddeleri, denizlerdeki akıntılar aracılığıyla kıyı yakınlarındaki sularda alıkonulmuştur. Bu nedenle sahil yakınlarında muazzam bir balık bolluğunun gelişmesi için Güney Amerika’daki mevcut şartlara benzer imkânlar Türkiye’de de bulunmuştur.² Kıyı sularının gıda maddesi zenginliği, kuvvetli güneş ışınlarının etkisi ile birleşerek plankton’un (sularda yaşayan küçük canlı varlıklar) tasavvur ve tahayyül edemeyecek derecede muazzam bir şekilde üreyip çoğalmasını temin etmiştir. Bu planktonlar büyük miktarda küçük balıklardan bilhassa sardalye ve hamsinin beslenmesine yaramıştır.³

Balıklar, deniz, ırmak ve göllerden elde edilen mahsuller arasında geniş halk kitlelerinin beslenmesi ve ülkelerinin milli gelirlerini artırmasında önemli rol oynamıştır. Bu ürünler doğrudan taze olarak tüketilebildiği gibi kurutma, tuzlama, işleme, salamura şeklinde değerlendirilmesinin yanı sıra her türlü yağlı ve salçalı kutu konserveçiliği, balık ezmeleri imalatı şeklinde de tüketilmiştir.⁴

Balık ürünlerinden yararlanan halkın bu ürünleri elde etmesinde balıkhanelerin büyük rolü vardır. Türk balıkçılığında önemli yeri olan İstanbul balıkhanesinin tarihi, Osmanlı Devletinde *Rüsumu Sitte İdaresinin* tesisine kadar gider. Osmanlı Devletinin 1854 yılından 1877 yılına kadar yaptığı borçlarını ödenememesi üzerine, borçların faiz ve itfa akçesi karşılığı olarak pul, tuz, tütün, balık avı, alkollü içkiler ve ipek vergileri gibi maliye gelirlerinin 10 yıl süreyle tahsis edilmesi için 22 Kasım 1879 tarihinde *Rüsumu Sitte İdaresi*

² Baade 1952, s. 106; Altuğ 1952, s. 307; Benlioğlu 1955, s. 108.

³ Baade 1952, s. 106.

⁴ Saygun 1951b s. 267-268; Ete 1952, s. 169; 1897 yılında Osmanlı Devleti’nin başlıca ihracat kalemleri arasında 10 milyon kuruşla tuzlanmış balık da yer almıştır. Shaw ve Shaw 1994, II, s. 291.

kurulmuştur. Borçların ödenmesi için gelirler arasına sokulan balık avı vergisinin tahsili balık avcılığı işlerini bir kayıt ve nizam altına sokulmasını zorunlu hale getirmiştir. 1 Eylül 1881’de Rüsumu Sitte İdaresi lağvedilerek yerini tamamen müstakil ve devlet kontrolünün dışında teşkilatlanmış *Duyun-u Umumiye-i Osmaniye Varidat-ı Muhassasa İdaresi*’ne bırakmıştır. Devlet içinde devlet haline gelen bu idareyi kabul eden kararname 20 Aralık 1881’de yayınlanmıştır. Bu zamanlarda İstanbul Balıkhanesi, 19 Nisan 1298 tarihli (1 Mayıs 1882) *Dersaadet ve Tevabii Balıkhanesi İdaresine Dair Nizamname* ile faaliyete başlamıştır. İlk balıkçılık kanunu olan 18 Safer 1299 tarihli (9 Ocak 1882) *Zabıta-i Saydiye Nizamnamesinin* sonradan değişen maddeleri ile idare edilen ülke balıkçılığı, Lozan Anlaşmasının imzalanmasına kadar tamamen *Düyun-u Umumiye* İdaresinde kalarak 1928 yılında Maliye Bakanlığına geçmiştir.⁵

I. Dünya Savaşı sonuna kadar iş hacmi 9,5-10 bin ton civarında olan İstanbul Balıkhanesinin bu iş hacminin maddi değeri 1.650.000 liradır. Ülke üretiminin yaklaşık % 70’ine sahip olan bu balıkhanenin yaptığı cirodan o zamanki toplam üretimin 13,5-14 bin ton olduğunu tahmin etmek zor değildir. O dönemde taze balık ihracatının yaygın olmaması nedeniyle dış ülkelere balıkların tuzlanarak sevk edilmesi, üretimin çoğunun ülke içerisinde tüketilmesine yol açmıştır.⁶

I. CHP Döneminde Türkiye’de Balık Üretimi Faaliyetleri (1923-1950)

Cumhuriyet döneminde taze balık ihracatı ilk kez 1925 yılında başlamıştır. İlk ihraç edilen balıklar Türkiye’den motor ve gemilerle Yunanistan’a gönderilen Marmara Kolyozu olmuştur. Daha sonra Bandırma’dan Yunanistan’a palamut ihraç edilmeye başlanmıştır. İstanbul’dan da ihracatın başlamışıyla Türkiye’nin taze balık ihracatı 5 bin tona çıkmıştır.

⁵ TBMM, Zabıt Ceridesi, 1933 Malî Senesi Muvazene-i Umumiye Kanunu Lâyihası, s. 89-90; Altuğ 1952, s. 304; Karal 1988, VIII, s. 427; Tabakoğlu 2009, s. 225; Tezel 1982, s. 76; Çavdar 2003, s. 56-57; Gürsoy 1982, 247; 16 Nisan 1338 tarih 218 Sayılı *Zâbutai Saydiye Nizamnamesini Muaddel Kanun* için Bk. TBMM, Kanunlar Dergisi, 16 Nisan 1338, s. 258; Ayrıca 2 Şubat 1924 tarih ve 404 sayılı *İstanbul’da Av Tezkereleri Resminin Tezidi Hakkındaki Kanun* ile av tezkerelerinden alınan 40 kuruş vergi 400 kuruşa çıkarılmıştır. TBMM, Kanunlar Dergisi 2 Şubat 1340, s. 196.

⁶ Bayrakçı 1941a, s. 16; Ayrıca balık vergilerinin artırılması hakkında 6 Nisan 1340 tarih ve 465 Sayılı Kanunun ayrıntıları için Bk. TBMM, Kanunlar Dergisi, 6 Nisan 1340, s. 317; Deniz av vergileri tarihleri için Bk. TBMM, Zabıt Ceridesi, 1933 Malî Senesi Muvazene-i Umumiye Kanunu Lâyihası, s. 89-90; TBMM, Zabıt Ceridesi, 1936 Yılı Masraf Bütçeleri, s. 290-291; TBMM, Tutanak Dergisi, 1945 Yılı Yedi Aylık Gider Bütçeleri, C Cetveli, s. C/7; TBMM, Tutanak Dergisi, 1948 Yılı Gider Bütçeleri, C Cetveli, s. C/7; TBMM, Tutanak Dergisi, 1949 Yılı Gider Bütçeleri, C Cetveli, s. C/8.

1933 yılından itibaren balık ihraç edilen ülkeler arasına İtalya'nın katılmasıyla ihracat 1937 yılında 10 bin tona, Bulgaristan ve Romanya'ya da ihracat yapılmasıyla 17 bin kg'ı bulmuştur.⁷

Cumhuriyet döneminde ülkede hemen her alanda yapılan kalkınma hareketi balıkçılık alanında da kendini göstermiştir. Marmara Adasında Maarif Vekâleti tarafından 1928 yılında tesis edilen Marmara Balıkçılık Mektebi, ülkede balıkçılığın temelini teşkil etmede öncü bir mesleki eğitim kuruluşu olmuştur.⁸ Bu okul, balıkçı çocuklarına ilkökul tahsili ile birlikte balıkçılık bilgileri verecek 4 yıllık yatılı ve mesleki bir eğitim müessesesi hüviyetindedir. Maarif Vekâleti tarafından ayrılmış bir ödenek ve Balıkesir Vilayetinin özel muhasebeden tahsis edilen 10 bin liralık yardımıyla Marmara Adasında eskiden bir Rum idadisi olarak tesis edilmiş müessesede eğitime başlanması kararlaştırılmıştır. Kuruluşundan 10 ay sonra eğitim öğretime hazır hale getirilen okulun programı pratik olması ve ülkeye yakınlığı nedeniyle Bulgaristan'daki Varna Balıkçılık Okulundan alınmıştır.⁹ İşlenecek iki saatlik teorik bilgilerin yanı sıra günün diğer saatlerinde tamamen pratik çalışmalara yer verilmesi planlanmıştır.¹⁰

1 Kasım 1936 tarihinde TBMM'nin 5. Dönem, 2 Toplanma Yılıının açılış konuşmasında Cumhurbaşkanı Atatürk, *“deniz ve deniz mahsulleri ticaret ve endüstrisi önemli bir mevzuumuzdur* diyerek deniz ürünlerine ne denli önem verildiğini ifade etmiştir.¹¹

⁷ Bayrakçı 1941a, s. 16; 22 Nisan 1926 tarih ve 820 Sayılı *Zâbutai Saydiye ve İstanbul ve Tevabii Balıkhaneleri İdareleri Nizamnamelerinin Bazı Mevaddını Muaddil Kanun* için Bk. TBMM Kanunlar Dergisi, 22 Nisan 1926, s. 669; Resmi Gazete, Sayı No: 361, 2 Mayıs 1926;

⁸ Bayrakçı 1941b, s. 19; Marmara denizi sahillerinde açılacak Balıkçılık İlk Meslek Okulu idare ve talim heyeti için düzenlenen kadronun yürürlüğe konulması ile ilgili 7297 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi için Bk. BCA, 30 18 1 2-1-2-6; Ayrıca 18 Ocak 1926 tarih ve 721 Sayılı *18 Safer 1299 Zâbutai Saydiye Nizamnamesine Bazı Mevat Tezyili Hakkındaki Kanun* için Bk. TBMM, Kanunlar Dergisi, 18 Ocak 1926 s. 89; Resmi Gazete, Sayı No: 284, 30 Ocak 1926.

⁹ BCA, 30 18 1 2-1-2-6; Bayrakçı 1941c, s. 8; Marmara Balıkçılık Mektebinin idare ve eğitim kadrosu 2 Şubat 1928 tarih ve 7297 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile tespit edilmiştir. BCA, 30 18 1 2-1-2-6.

¹⁰ Bayrakçı 1941d, s. 12; Türkiye'de balıkçılığın inkişafı için alınması gereken tedbirler konusunda Maliye Bakanlığı Balık İşleri Müfettişi Mustafa Yüce tarafından hazırlanan ve İsmet İnönü'ye sunulan raporun ayrıntıları için Bk. BCA, 30 10 0 0-185-276-3.

¹¹ TBMM, Zabıt Ceridesi, 01.11. 1936, s. 5; Afetinan 1972, s. 125; Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri 2006, s. 840; 24 Nisan 1936 tarih ve 2956 Sayılı *Yunus Balıklarının ve Bunlardan Çıkarılan Balık Yağlarının Av Vergisinden İstisnasına Dair Kanunun* ayrıntıları için Bk. TBMM, Kanunlar Dergisi, 24 Nisan 1936, s. 330; Resmi Gazete, Sayı No: 3291, 29 Nisan 1936; Ayrıca sahillerdeki balıkların avlanması için satın alınan balıkçı gemisinin faaliyete geçebilmesi için gerekli 30 bin lira tutan alet ve edevatın dış ülkelere satın alınmasına 25 Mayıs 1931 tarih ve 11131 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile kabul edilmiştir. BCA, 30 18 1 2-20-34-16.

Celal Bayar, bir yıl sonra 8 Kasım 1937 tarihinde TBMM’de açıkladığı I. Hükümet Programında ülkede balık ve sünger gibi deniz mahsullerini değerlendirmek amacıyla hazırlanmış olan bir kanun tasarısının yakında yüksek Meclise sunulacağını, bu tasarının aynı zamanda iş kanununun sınırları dışında kalan balıkçı tayfalarına ait hükümleri de içerdiğini bildirmiştir.”¹²

1930’lu yılların sonuna doğru, I. Dünya Savaşı (1914-1918) yıllarında avlanan balık miktarının iki katı yani 26 bin ton balık avlanmasına rağmen, elde edilen gelir miktarının hemen hemen aynı olduğu görülür. Savaştan önce yalnız İstanbul balıkhanesi 1 milyon 650 bin liralık bir satış potansiyeline sahip iken 1937 yılı sonunda bu satış miktarı kg olarak iki kat artışla ancak 1 milyon 750 bin liraya ulaşmıştır. 1940 yılının sonu ve 1941 yılının başlarında üretimden 5,5 milyon liralık bir gelir elde edilmesi beklenirken teşkilat ve tesis yetersizliği yüzünden bu gelir elde edilememiştir. Yıllık 20 bin tondan fazla iş kapasitesine sahip İstanbul balıkhanesi, 1937 yılında 90-95 bin ton iş hacmi ve 8 milyon liralık geliri bulunan Alman “Hamburg-Altone” balıkhanesinin çok gerisinde kalmıştır.¹³

1941 yılı ve sonrasında üretim 26 bin ton, tüketim ise I. Dünya Savaşı öncesinde olduğu gibi 10 bin ton olunca, kişi başına düşen balık miktarı 550 gramda kalmıştır. Oysa aynı dönemde kişi başına düşen balık miktarı Yunanistan’da 3,5, İtalya’da 5, Rusya’da 6,5, Fransa’da 7, Almanya’da 12,5, İngiltere’de 20, Japonya’da ise 30 kilogramdır.¹⁴

Türkiye’de kişi başına düşen yıllık balık miktarının yetersiz olduğu bir dönemde balıkçıları himaye etmek maksadıyla Ulaştırma Bakanlığı tarafından hazırlanan bir kanun yürürlüğe girmeden önce, II. Saydam Hükümeti’nin 3 Nisan 1939’dan 20 Kasım 1940 tarihine kadar görev yapan ilk Ulaştırma Bakanı Ali Çetinkaya, İstanbul balıkçılarından Kamil Bey başkanlığındaki üç kişilik bir heyeti Ankara’ya davet edip bu kanun ile ilgili görüşlerini sormuştur. Kanunun başlıca amacı, yeni konserve fabrikaları açmak, balıkçılara kredi imkânı sunmak ve balık tutulması ve satışını bir nizam altına almaktır. Bunun gerçekleştirilmesi amacıyla da Ulaştırma Bakanlığı bütçesine iki milyon liralık bir ödenek tahsis edilmiştir.¹⁵

¹² TBMM, Zabıt Ceridesi, 08.11.1937, s. 29; Arar 1968, s. 99; Balıkçılık Enstitüsünde daire makinisti ile balıkçı ustasının yerine 120 lira ücretle bir balıkçı mualliminin çalıştırılması 9 Mart 1935 tarih ve 2/2116 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile kabul edilmiştir. BCA, 30 18 1 2-52-16-13; Balıkçılık enstitüsüne inşaat, tesisat, tetkikat için 1933 yılı için ayrılan tahsisat 23 bin liradır. TBMM, Zabıt Ceridesi, 1934 Yılı Masraf Bütçeleri s. 145; Aynı enstitü için 1934 yılı için ayrılan tahsisat 29 bin liradır. TBMM, Zabıt Ceridesi, 1935 Yılı Masraf Bütçeleri, s. 154.

¹³ Bayrakçı 1941a, s. 13; Kırker 1943a, s. 13.

¹⁴ Bayrakçı 1941a, s. 16; Kırker 1943b, s. 18; Altuğ 1952, s. 307-308.

¹⁵ Cenker 1940, s. 8-9.

Balıkçıları himaye etmek maksadıyla yeni bir kanun tasarısının hazırlandığı sıralarda Türkiye’de balık ürünlerinin değerlendirilmesine yönelik olarak kurulan konserve fabrikalarının 1940 yılı Nisan ayı itibarıyla sayısı İstanbul’da iki, Gelibolu’da iki, Marmara Adasında bir, Karadeniz Ereğli’inde de bir olmak üzere toplamda altıdır. Ancak mahsullerin bolluğu, tesislerin de yetersizliği yüzünden bu fabrikalar bir türlü ihtiyaca cevap verememiştir.¹⁶

İtalya ve Yunanistan gibi geniş sahillere sahip ülkelerde balık ürünleri az elde edilmelerine karşılık, Türkiye’de sadece Boğaziçi’nin Avrupa’yı doyurabilecek kapasitede balık mahsulüne sahip olması, ülke balıkçılığı açısından önemli bir avantaj teşkil etmiştir. Ancak, balık mahsulünün bol, tüketiminin az, endüstrisinin de yetersiz kalışı tutulan balıkların bir kısmının zaman zaman denize atılmasına yol açmıştır.¹⁷

II. Dünya Savaşı (1939-1945) öncesi, Sirkeci rıhtımından Yunanistan ve İtalya’ya kendi balıkçı gemileri tarafından satın alınan balıklar gönderilmiştir. Ancak savaşın başlaması sevkiyatın durmasına yol açmışsa da demiryolu nakliyatı ile bu taşıma faaliyeti sürdürülmüştür. İhraç edilen taze balıklar bu ülkeler tarafından konserve haline getirildikten sonra kârlı bir satışla başka ülkelere gönderilmiştir.¹⁸ Nordeutsche Hochseefischerei AG adındaki Kuzey Almanya Açık Deniz Balıkçılık Ortaklığı, II. Dünya Savaşı döneminin 1941, 1942 ve 1943 yıllarında ton balığı avcılığını Alman harp iasesi için faydalı olacak şekilde teşkilatlandırma teşebbüsünde bulunmuştur. O zamanki şartlar altında balık tutma yöntemlerinin ıslahı hususu, söz konusu bile olamazdı. İptidai avlanma yöntemlerine rağmen 1943-1944 yılında 10 milyon lira değerinde 12.000 ton torik balığının Almanya’ya ihracı gerçekleştirilebilmiştir. Bu sonuca ulaşmak için adı geçen şirket, belirli bir asgari fiyat mukabilinde avlanacak herhangi bir miktardaki balığı satın almaya hazır olduğunu balıkçılara ilan ve taahhüt etmiştir.¹⁹

Bu dönemde ülkenin birçok bölgesinde olduğu gibi Hatay’da da deniz ve tatlı su balıkçılığı yapıldığı bilinir. Bir yandan İskenderun Körfezinde barbunya, kefal, levrek, mercan, karagöz, karides, pavurya; Ayas sularında da sardalye balığı bol miktarda yetişirken öbür yandan tatlı su balıkçılığı konusunda Amik Gölünde yoğun bir yılan balığı avcılığının yapıldığı görülür. Amik Gölünün Asi Nehrine açılan ağzında her yıl avlanan 150 bin kg civarındaki balıklar, Kıbrıs,

¹⁶ Cenker 1940, s. 9.

¹⁷ İleri 1940, s. 22; İleri 1942, s. 4; İnal 1955, s. 15; BCA, 30 10 0 0-185-276-3; Türkiye’nin balık potansiyeli bakımından zenginliğinden yeterince yararlanılamadığı konusunda Kayseri Milletvekili Suat Hayri Ürgüplü’nün 1951 Yılı bütçe görüşmelerinde TBMM kürsüsünden yaptığı konuşma için Bk. TBMM, Tutanak Dergisi, 19.02.1951, s. 238.

¹⁸ İleri 1940, s. 22; Baade 1952, s. 107-108.

¹⁹ Baade 1952, s. 107-108.

Malta, Suriye ve Trablus’a gönderilirken bu balıklara bilhassa Almanya’da ayrı bir rağbet edildiği bilinir.²⁰ Fransız yönetimi sırasında ise İskenderun, Beyrut ve Filistin’e ihraç edilen yıllık balık üretim miktarının 300 bin lirayı bulduğu kabul edilir.²¹ Avrupa’da avlanan balık türlerinin beslenme değeri sığır etine oranla % 30 daha düşük olmasına rağmen, Türkiye’den ihraç edilen balıkların sığır etine oranla beslenme gücü 1,5 kat yüksektir.²²

Türkiye’de besin değeri yüksek ve üretiminde büyük bir potansiyele sahip Torik ve Palamut türü balıkların avcılığı, beslenme ve yumurtlama yeri olan Karadeniz ile yine yumurtlama yeri olan Marmara Denizi arasında bulunan Boğazları geçiş esnasında kolaylıkla yapılmıştır.²³ Önce palamutlar Eylül ayı sonu itibariyle İstanbul önlerinde toplanarak Marmara Denizine girmiş. Aralık ayından itibaren aynı şekilde torikler de Karadeniz’den İstanbul Boğazına geçmiştir. Mart ayı sonlarında veya Nisan ayı başlarında her iki balık türü Karadeniz’e tekrar dönmüştür. Karadeniz’e ilkbaharda geçen bu balıklar ya Marmara’ya veya boğaz civarına yumurtalarını bıraktıktan sonra öyle zayıf ve aç durumda kalmışlardır ki Romanya’nın Tuna mansapları (akarsu ağzı) ile Rusya’nın Dinyeper Nehri mansaplarındaki banklarda toplanarak sonbahara kadar beslenmiştir. Sonbaharda besli ve yağlı duruma gelen balıklar, boğazın önüne inerken bazen de Sinop önlerine kadar yayılmıştır. Nihayet kış başlangıcında kışlamak üzere tekrar Marmara’ya girmişlerdir. Özetle gerek torik gerekse palamut, tuz miktarı bakımından dengeli ve yaşam şartları bakımından uygun Türkiye’nin üç noktasında bol miktarda avlanmıştır.²⁴

Uskumru balığı ise yaşam alanını biraz daha genişleterek torik ve palamuttan farklı olarak Odesa ve Kırım sahillerine oradan Azak Denizine kadar uzanabilmiştir. Uskumruların üretimi yılda 2-3 bin ton arasında olmuştur. Hamsi balıklarının denizlerdeki avlanma zamanı torik, palamut ve uskumru gibi ise de seyahatleri ve diğer özellikleri tamamen farklı seyretmiştir. Bu balığın asıl vatani Azak Denizi olduğundan yıllık ortalama avlanan miktarı burada 20 bin ton civarında gerçekleşmiştir. Türkiye’de yıllık avlanan miktarının 3 bin ton gibi düşük bir rakam arz etmesinin nedeni ise hamsi balığını takip eden ve sahillere vuran Yunus sayısının Rus sahillerine göre üç dört kat daha fazlalık göstermiş olmasıdır.²⁵

Bir ülkenin balıkçılığı hakkında sağlam bir fikir edinebilmek için öncelikle balığın yaşadığı çevrenin özelliklerini bilmek, hangi deniz çevresinin

²⁰ Toksoy 1940, s. 6; Yazman 1944, s. 3, 31; Baade 1952, s. 108.

²¹ Güneri 1940, s. 16; Yazman 1944, s. 3, 31.

²² Kırker 1943b, s. 18.

²³ Baade 1952, s. 106; . FAO Türkiye Raporu 1962, s. 82.

²⁴ Bayrakçı 1941a, s. 13; Kırker 1943a, s. 13; Altuğ 1952, s. 307-308.

²⁵ Bayrakçı 1941a, s. 13-14.

verimli hangisinin verimsiz olduğunu tespit etmek gereklidir. Zira denizler de karadaki topraklar gibi verimli ve verimsiz olmak üzere birçok bölümden müteşekkildir. Denizlerde 100 metreden daha az derinliklere güneş ışınlarının nüfuz edebilmesi balıkların yaşam alanlarını oluşturabilmesi bakımından büyük bir avantaj olarak kabul edilmiştir. Türkiye’de Marmara Denizinin güney kısmı ile İzmit Körfezi, 100 metreden az derinliğe sahip yerler olarak balıkça zengin bölgeler olarak görülmüştür. Ayrıca, Ege Denizi sahilleri ile İskenderun Körfezi de balık üretimi bakımından uygun alanlar olarak göze çarpmıştır. Türkiye’de 25-30 bin ton civarında elde edilen yıllık balık üretimi kapasitesinin 1/7 ya da 1/8’ini yerli balıklar kalanı da geçici balıklar teşkil ettiği için, balıkçılığının temelini aslında bu geçici balıklar oluşturmuştur.²⁶

Avlanmalarının ekseriyetini geçici balıklarla yapan balıkçılar, haklarını korumak, üretim, işleme, kredi ve satış işlerinde teşkilatlanarak faaliyetlerini finanse etmek ve aralarında birlik teşkil etmek amacıyla harekete geçmişlerdir. Halk Bankası Genel Müdürü Fazıl Kunkut tarafından hazırlanan balıkçılık ile ilgili bir rapordan yola çıkılarak Hükümetin desteğiyle İstanbul Halk Sağlığı Müdürü Sermet Çifter ile Fazıl Kunkut, Balıkçılar Kooperatifinin teşkiline girişmiştir.²⁷ Balıkçılar ayrıca Kızılay aşhanelerine fakirlerin de balık yemeleri için ihtiyaç ölçüsünde taze balık vermeye karar vermiştir. Bunun yanı sıra İstanbul balıkçıları Ulaştırma Bakanlığı aracılığıyla tren ve otobüs güzergâhlarındaki şehir ve kasabaların et tüketimini azaltmak için halka buzlanmış taze balık sevkiyatına başladığı bir sırada, İstanbul Belediyesinin gelirlerini artırmak için buzun kilogramını 1 kuruştan beş kuruşa çıkarması Anadolu’ya yapılan bu balık sevkiyatının durmasına neden olmuştur.²⁸

Anadolu halkını balık yemeden mahrum bırakan bu uygulama esnasında balıkçılığın modernize edilmesini isteyen CHP Hükümeti, Ulaştırma Bakanlığının uhdesinde olan balıkçılık sektörünü başka bir bakanlığa bağlanması yolunda çalışma başlatmıştır.²⁹ Ayrıca bu dönemde, Köyceğiz’de özel teşebbüsün katkılarıyla kurulup on yıllığına kiraya verilen ve maliyeti 100 bin lirayı bulan modern dalyanlar tesis edilmiştir. Bu dalyanlar sayesinde mercan, kefal, çipura ve levrek gibi kaliteli balık üretiminin sağlanmasının yanı sıra soğuk hava depoları ve buz imaline mahsus bir fabrika da işletmeye açılmıştır. Böylece Köyceğiz’de yıllık 150-200 ton olarak yapılan geleneksel balık avcılığı bu dalyanlar sayesinde bin tona çıkarılması öngörülmüştür.³⁰

²⁶ Bayrakçı 1941a, s.15-16; Altuğ 1952, s.307; İnal 1955, s. 14; FAO Türkiye Raporu 1962, s. 82.

²⁷ Yazman 1943, s. 1; Kolay 1943, s. 15; Konkut 1944, s. 8.

²⁸ Kolay 1943, s. 15.

²⁹ Erbil 1943, s. 5.

³⁰ Yazman 1944, s. 1, 19.

Türkiye’de 1950 yılının başlarında dalyan balıkçılığının dışında öteden beri en fazla üretilen ve ekonomik değeri olan göçmen balıklarının türü 13, yerli dip balıklarının türü 60, gezginci dip balıklarının ise 40 kadar türde olduğu dikkate alınır, ülke deniz balıklarının ne denli bol çeşitte bulunduğu fark edilebilir. Bunların dışında siyah havyar, üretimi bakımından büyük bir önem arz eden Mersin Balıkları ile yağ, deri ve gübre üretiminde yararlanılan Yunus, Köpek ve Ayı balıkları yer almıştır.³¹

Yine 1950 yılının başlarında balık potansiyeli bakımından dünyada Norveç ve İngiltere’den sonra gelen Türkiye’nin denizlerinde hem sathlarda hem de derinlerde balık mevcuttur. Sath balıkçılığı mevsime bağlı olarak uskumru, sardalye, kılıç, yunus, hamsi ve ton (orkinos) gibi balıkların ilkbahar ve sonbahar mevsimlerindeki hareketlerine göre yılda 30 bin ton kadar yapılmıştır. Derinliklerde yapılan balık avcılığı ise kefal, kalkan, dil balıkları ve kabuklu deniz hayvanları gibi deniz ürünleri ile gerçekleştirilen avcılık olup mevsime bağlı olmayarak az yapılan bir avcılık türü olmuştur. Kısa adı FAO olan (Food and Agriculture Organization Of The United Nations) Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilatı tarafından hazırlanan bir rapora göre, Türkiye’de balık üretiminin yılda 300 bin tona çıkarılabileceği mümkündür. Bunun gerçekleştirilebilmesi halinde ülke balıkçılığı, dünyada İzlanda’nın da önünde yer alacağı düşünülmüştür.³²

Türkiye’nin balıkçılık konusunda geri kalınmasının nedenlerinden biri de ülkenin deniz ve sularının haritalarının yapılamamış olmasıdır. Marshall Yardımından balıkçığın da faydalanabilmesinde gerekli olan bu haritaların Avrupa’dan temin edilmesi için bu dönemde çalışmalar başlatılmıştır.³³ Ayrıca, maliyece balık üretiminden alınan % 12 oranındaki vergi 23 Mart 1950 tarihli 5639 Sayılı *Av Vergisinin Kaldırılmasına Dair Kanunla* yürürlükten kaldırılarak balık alım satımı ile ilgili hazineye ait binalar, balıkçılık tesisleri, demirbaşlarıyla beraber bedelsiz olarak mahalli belediyelere devredilmiştir.³⁴

Türkiye’de balık avcılığı kadar sünger avcılığına da önem verildiğinden ilk defa Ege sahillerinde sünger avcılığına başlanmıştır. Sonradan, Dünyanın başka bölgeleri olan Akdeniz’in güney ve batı kıyıları, ABD’nin Bahama adaları, Florida, Meksika Körfezi, Madagaskar, Filipinler ve Avustralya

³¹ Saygun 1951b, s. 269.

³² İktisadi Yürüyüş 1950, s. 20; 1946 yılı bütçe görüşmeleri esnasında Marmara sahillerinde ve adalarda dinamitle balık avcılığının arttığına dair TBMM’den kürsüsünden Afyonkarahisar Milletvekili Berç Türker’in açıklamaları için Bk. TBMM, Tutanak Dergisi, 17.12.1945, s.109-110.

³³ Yazman 1950, s. 7.

³⁴ TBMM, Kanunlar Dergisi, 23 Mart 1950, s. 1358-1360; Resmi Gazete, Sayı No: 7472, 1 Nisan 1950; Benlioğlu 1955, s. 108.

adalarında süngercilik üretimi geliştirilmiştir. Bu dönemde süngerlerin evsaf itibarıyla en iyileri Ege Denizi'nde avlanan süngerler olarak bilinir. Bu süngerlerden emme kabiliyeti yüksek aşınma gücü fazla büyük gözlü süngerlerden *Bal Peteği* adındaki süngerler önemli bir türdür. Bu türden başka *Türk Kupası* adını almış *İpek Süngeri* de denilen yumuşak, ince, elastiki ve dayanaklılığı ile bilinen ve cerrahi işlerinde kullanılan *Türk İncisi* adı ile de anılan süngerler ve düz parçalar halinde kesilerek satılan ve *Fil Kulağı* adını alan süngerler, Ege Denizi'nin belli başlı süngerleri arasında yer alır.³⁵

Sünger ihracatının ülkeye her yıl ortalama 300-350 bin liralık gelir sağladığı göz önüne getirilirse, sünger avcılığı ve ihracatı faaliyeti ile birkaç küçük firma dışında Ziraat ve İş Bankalarının müştereken tesis ettikleri *Süngercilik Türk Anonim Şirketi* meşgul olmuştur. Ancak, 100 bin lira gibi düşük bir sermayeye sahip bu şirketin ülke süngerciliğini geliştirmesi bakımından yetersiz olduğu kabul edilmiştir. Sünger ihracatı 1930 yılında 9.998 kg iken, Yunanlı dalgıç ve Kankava kayıklarının Türk sularında bir yıllığına avlanmalarına izin verilmesi ile 1931 yılında üretim 19.463 kg'a yükselmiştir.³⁶

Tablo 1'de 1939 ile 1950 yılları arası Türkiye'de yapılan balık ihracatı ile iktisadi faaliyet kollarına göre cari fiyatlarla balıkçılığın gayri safi milli hasıladaki yeri gösterilmiştir.³⁷

TABLO: 1. Türkiye'nin Balık İhracatı ve Balıkçılığın Gayri Safi Milli Hâsıladaki Yeri.

Yıllar	İhraç Miktarı (ton)	İhraç Değeri (Bin lira)	Balıkçılığın Gayri Safi Milli Hâsıladaki Yeri (Bir milyon lira)
1939	20.583	1.831	3.4
1940	25.078	2.644	4.0
1941	17.624	3.276	4.8
1942	11.006	4.797	13.6
1943	17.768	10.611	22.3
1944	15.620	10.648	12.6
1945	7.685	5.013	8.9
1946	10.748	7.751	13.3
1947	6.510	6.493	12.3
1948	5.853	6.399	25.0
1949	5.539	5.827	12.1
1950	4.024	2.772	15.1

³⁵ Dilek 1941, s. 12; Kırker 1943a, s. 13.

³⁶ Dilek 1941, s. 12,18; Kırker 1943a, s. 21; Balık, balık yağı ve diğer deniz ürünlerinin gümrük çıkış vergisinden muaf tutulmamaları hakkında 8.8.1945 tarih ve 3/2944 sayılı Karar için Bk. Tataç 1945, s. 146.

³⁷ Balıkçılığın 1923, 1925, 1930, 1935, 1940, 1945 ve 1950 yıllarında cari üretici fiyatları ile gayri safi milli hasıla içerisindeki payı % 0,2'dir. Yaşa 1980, s. 44-15.

Kaynak: İGM, Küçük İstatistik Yıllığı 1942-1945, s. 346; İGM, İstatistik Yıllığı 1948, s. 433; İGM, Küçük İstatistik Yıllığı 1948, s. 404; İGM, İstatistik Yıllığı 1949, s. 320; İGM, Küçük İstatistik Yıllığı 1949, s. 245; İGM, Türkiye İstatistik Yıllığı 1950, s. 314; İGM, İstatistik Yıllığı 1952, s. 384, 387; İGM, İstatistik Yıllığı 1953, s. 326, 329; DİE, İstatistik Göstergeler 1923-1995, s. 414-416; DİE, İstatistik göstergeler 1923-1998, s. 564-565; DİE, İstatistik Göstergeler 1923-2002, s.589-590; TÜİK, İstatistik Göstergeler 1923-2006, s. 646, 650; TÜİK, İstatistik Göstergeler, 1923-2011, s.702-703.

Tablo 1’e göre 1939 yılından 1950 yılına ihracat miktarlarının aritmetik olarak düşmeye başladığı görülür. 1939 yılında 20.583 ton olarak yapılan balık ihracatı miktarı 16.559 ton düşüşle 1950 yılında 4024 tona inmiştir. Böylece 1939 yılından 1950 yılına balık ihracatının düşüş oranı % 411,50’dir. Buna rağmen, 1939’da 1.831.000 lira olan balığın ihraç değeri 941.000 lira artışla 1950 yılında 2.772.000 liraya yükselmiştir. Böylece balığın ihracat değerinin yükseliş oranı % 51.39 olmuştur.

İktisadi faaliyet kollarına göre cari fiyatlarla balıkçılığın gayri safi milli hasıladaki yerine gelince: 1939 yılında 3,4 milyon lira olan balığın gayri safi milli hasıladaki yeri 11,7 milyon lira artışla 1950 yılında 15.1 milyon liraya yükselmiştir. Böylece 1939 yılından 1950 yılına balığın gayri safi milli hasılda artış oranı % 344,11’dir.

II. DP Döneminde Türkiye’de Balık Üretimi Çalışmaları (1950-1960)

A. Su Ürünleri Kongresi’nin Toplanması

DP’nin 14 Mayıs 1950 tarihinde iktidara gelmesi ile birlikte yeni bir dönem başlamıştır. Daha iktidarının birinci yılında DP Hükümeti, 12 Mart 1951 tarihinde III. Su Ürünleri Kongresini toplamıştır. Ekonomi ve Ticaret Bakanlığınca, su ürünleriyle ilgili 30 il valiliğine gönderilen Kongrenin toplanma gerekçesinde, ülkenin su ürünleri alanında kalkınmasıyla ilgili konuları toplu olarak incelemek ve bu hususta hazırlanacak programın esaslarını tespit etmek olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, deniz, göl, nehir balık avcıları ve su ürünleri üreticileri ile işleyici, imalatçı, komisyoncu ve tüccarlardan seçilecek yetkili temsilcilerin bu kongreye iştiraklerinin sağlanması istenmiştir³⁸.

Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı tarafından balıkçılık ile süngerciliğin kalkındırılmasına yönelik hazırlanan kanun tasarısı üzerinde üretici ve uzmanların fikirlerini almak üzere toplanan kongreye 18 vilayetten 73 kişi, ilgili bakanlık ve kurumlardan da 35 kişi olmak üzere toplamda 108 temsilci katılmıştır. Ayrıca milletvekilleri, serbest müşahitler, Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı teşkilatına mensup elemanlarında iştirakiyle katılımcı sayısı 150’i

³⁸ I. Su Kongresi, Celal Bayar’ın İktisat Vekilliği sırasında 1936 yılında, II. Su kongresi ise 1949 yılında toplanmıştır. Saygun 1951a, s. 76.

aşmıştır. Bakanlık binasının konferans salonunda 12 Mart 1952 tarihinde saat 15'de başlayan ve 16 Mart 1951 tarihi akşamına kadar 5 gün devam eden kongrenin açılış konuşmasını II. Menderes Hükümetinin 9 Mart 1951 tarihinden 1 Kasım 1952 tarihine kadar görev yapan ilk Ekonomi ve Ticaret Bakanı Muhlis Ete yapmıştır. Konuşmasında ülkenin üç tarafının denizlerle çevrili olmasının müstesna bir zenginliği ihtiva ettiğini belirten Muhlis Ete, Kongrenin gündeminin iki konuyu merkeze aldığını, birincisinin Zabıta Saydiye Nizamnamesi ile ek ve tadilleri hakkındaki kanunlarının yerini tutmak üzere Ekonomi Bakanlığınca hazırlanan su ürünleri kanun tasarısının incelenmesi, ikincisinin ise memleket balıkçılığının kalkındırılması programının tespitidir. Sözlerine devam eden Bakan, gündemin birinci konusu ile ilgili su ürünleri avcılığını yetersiz görmekle birlikte sularda bu ürünlerin bol bulunmasını son zamanlara kadar takip edilen avcılık yöntemlerinin zararlı olmamasına bağlamıştır. Komşu ve bazı küçük ülkelerde uygulanan *kesif sürütme avcılığı* yüzünden deniz ürünlerinin yok olmaya başladığını ifadelerine katan bakan, patlayıcı ve zehirleyicilerin balık nesline zarar verdiğini, bunların ülkede kullanılmasının engellenmesinin yetişen su ürünleri avcılığını geliştirdiğini bildirmiştir. Ayrıca, balık ve kabuklu deniz mahsulleri üretiminin inkişafının yabancı sermayeden faydalanma cihetine gidilmesiyle mümkün olacağını söylemiştir. Gündemin ikinci konusu ile ilgili olarak da Bakan, takip edilecek politikaların tespiti başta olmak üzere teşkilatlandırma ihtiyaçlarının karşılanması için kredi sağlayacak ve su ürünleri alanında araştırma ve inceleme yapacak kurumların tesis edilmesinin önemi üzerinde durmuştur. Marshall Yardımı kapsamında 1949-1950 programıyla 2 milyon 700 bin dolarlık bir tiraj hakkı sağlandığını sözlerine ilave eden Ete, bu paranın 10 adet soğuk hava, buz ve buz muhafaza tesisi, denizlerde inceleme ve araştırma yapılmasında kullanılacak bir hidrograf gemi ile Karadeniz, Ege ve Akdeniz bölgelerinde rasat istasyonu olarak kullanılacak üç tekne, 11231 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı hükümleri dahilinde Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından tevzi edilecek ağ iplikleri, münferit deniz motorları, 8 av ve 8 nakliye gemisi siparişinde kullanıldığını bildirmiştir. Mevcut konserve fabrikalarının takviyesi için bu fabrikalar arasında dağıtılacak 200 bin dolarlık makinelerin de sipariş edildiğini söyleyen Ete, su ürünleri alanında araştırmalar yapmak ve bu araştırmalardan elde edilecek sonuçları pratik olarak üreticilere sunmak üzere İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi işbirliği ile Balta Limanında bir Hidrobiyolojik Araştırma Laboratuvarının kurulmasının kararlaştırıldığını bildirmiştir. Ete ayrıca, soğuk hava depolarının tesisi ve laboratuvar masraflarının karşılanması

için Bakanlığın 1951 yılı bütçesine gerekli tahsisatın ayrıldığını da ifade ederek konuşmasını tamamlamıştır.³⁹

Konuşmanın ardından Kongrede başkanlık divanı seçimleri yapılmış, kanun tasarısı, teşkilat ve dilekler komisyonları adı altında üç komisyon teşkil edilerek kanun tasarısı komisyonuna 15, teşkilat ve dilekler komisyonuna da 20 şer üye seçilmiştir. Umumi müzakerelerde delegeler, balıkçılığın inkişafı konusunda görüşlerini ileri sürerek balığın hem ülke içerisinde tüketilmesi hem de dış ülkelere ihraç edilmesi hususunda soğutma ve dondurma tesislerinin yapılması lüzumuna değinmiştir.⁴⁰

Su Ürünleri Kongresinin ikinci toplantısı Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Ekonomi ve Ticaret Bakanı Muhlis Ete’nin iştirakiyle 14 Martta açılmıştır. İlk olarak Ordu Milletvekili Fevzi Boztepe’nin başkanlığında çalışmış olan Dilekler Komisyonunun raporları okunmuş ve rapor üzerine müzakerelere girilmiştir. Raporda özetle başlıca şu konulara değinilmiştir:⁴¹

1. Marshall Yardımı’ndan sağlanan kredinin balıkçılığın kalkındırılmasında yeterli olmadığı,
 2. Karadeniz Bölgesi Yunus avcılığında kullanılan tüfek mermilerinin yeni tiplerinin kooperatifler aracılığıyla değiştirilmesi,
 3. Takım sahiplerine hızlı motorlar temin edilmesinin sağlanması,
 4. Yunus yağının tüccar tarafından ucuza kapatılmasından dolayı, balık yağı, eti ve derisini layıkıyla değerlendirecek fabrikalarının kurulmasının icap ettiği,
 5. Dinamit ve benzeri patlayıcı maddeler kullanan balıkçılar hakkında şiddetli cezai müeyyidelerin uygulanması,
 6. Göllerin temizlenmesi ve iltizam sürelerinin 10 yıla çıkarılmasının gerekliliği,
 7. Ordu ve Anadolu halkına bol ve ucuz balığın yedirilmesinin özendirilmesinin zaruri olduğu,
 8. Balıkçı motorlarının ucuz yakıt elde etmelerinin bol ve ucuz üretimin sağlanmasında elzem olduğu.
- Akabinde Balıkesir Milletvekili Enver Güreli imzasıyla kongre başkanlığına sunulan Teşkilat Komisyonu Raporunun özetinde ise şu mevzulardan bahsedilmiştir:⁴²

1. Su ürünleri üreticisine kredi yardımıyla bulunulmasının zorunluluğu,

³⁹ Saygun 1951a, s. 76-77; İktisadi Yürüyüş 1951, s. 14,17; Türk Ekonomisi 1951, s. 74.

⁴⁰ Saygun 1951a, s. 77-78; İktisadi Yürüyüş 1951, s. 14,17.

⁴¹ Saygun 1951a, s. 77-78; İktisadi Yürüyüş 1951, s. 14,17.

⁴² Saygun 1951a, s. 78-79.

2. Balıkçılığın inkişaf ve kalkınmasının temelinin kooperatifçilikte görüldüğü, ancak balıkçılık kooperatiflerinin mevcut haliyle başarı örneği sergilemekten uzak kaldığı,

3. Balıkçılığın su ürünleri davasında takip edeceği politikaları uygulamada görevli ayrı bir müesseseye ihtiyaç duyulduğu.

Komisyon ayrıca kongrenin kapanış günü yaptığı genel heyet oturumunda tespit ettiği temennilerini de özet halinde yazılı olarak vermiştir.⁴³

B. Balıkçılığın Geliştirilmesine Yönelik Uygulamalar

DP'nin balıkçılığın geliştirilmesine yönelik yapacağı çalışmaların ilk işaretlerini TBMM'de okunan hükümet programlarında görmek mümkündür. Adnan Menderes 30 Mart 1951 tarihinde TBMM'de açıkladığı 2. Hükümet Programında, Hükümetin başlıca amaçlarından birinin sanayi, maden ve su mahsulleri gibi üretim alanlarını âzâmî verime kavuşturmak olduğunu diyerek ekonomik alanda maliyeti düşük, iyi kaliteli ve bol miktarda üretime ulaşmanın kendileri için esaslı bir hedef olacağını belirtmiştir.⁴⁴

Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı Haziran 1951 tarihine kadar olan bir yıllık faaliyet raporunda balıkçılığının geliştirilmesine yönelik çalışmalarını açıklamıştır. Rapora göre, Hükümetçe balıkçılık için ihtiyaç duyulan malzemelerin ülkeye kolayca girmesi sağlanmış, balıkçılığın kredi imkânları sağlam esaslara bağlanmış, 15 yıldır halledilemeyen balıkçılık nizamnamesinin yerine bir kanun tasarısı hazırlanmış ve İstanbul Üniversitesi bünyesinde yerli ve yabancı ilim adamlarının idaresinde hidrobiyolojik çalışmalar yapan bir balıkçılık enstitüsü faaliyete geçirilmiştir.⁴⁵

Bu dönemde balıkçılık sanayi içerisinde yer alan ve İstanbul ile Marmara Bölgesinde bulunan kutu konserve fabrikası sayısı sekiz iken balık işleyen fabrikalarla birlikte bu sayı 11'e yükselmiştir. Konserve fabrikalarının imal ettikleri konserve yurt içerisinde tüketilirken, üretimin bol yapıldığı yıllarda konserve için ortalama 40 ile 50 bin kg balık harcanmıştır. Konserve üretimi ve ihracatını tehdit eden başlıca unsurlar arasında maliyetin % 70'ini oluşturan tenekeğin sağlanmasında yaşanan güçlüklerdir. Dolar sıkıntısı nedeniyle ABD'den teneke ithal edilememesi, ithalatın pahalı biçimde Avrupa'dan karşılanmasını zaruri hale getirmiştir. Ayrıca, Karadeniz ve Marmara Denizi

⁴³ Bu temenniler için Bk. Saygun 1951a, s. 80-81.

⁴⁴ TBMM, Tutanak Dergisi 30.03.1951, s. 63; Arar 1968, s. 236; Sükan 1991, s. 59; Van Milletvekili İbrahim Arvas'ın Van Gölünün balığı ve sodasından yeterince yararlanılmadığı ve bu Vilayete yatırım yapılamadığı ile ilgili TBMM Kürsüsünden yaptığı konuşma için Bk. TBMM, Tutanak Dergisi 25.02.1950, s. 1260.

⁴⁵ Türk Ekonomisi 1951, s. 177; 1951 yılı bütçesine balık işleri için 7.991.000 lira tahsis edilmiştir. TBMM, Tutanak Dergisi, 1952 Yılı Gider Bütçeleri s. 304.

bölgesinde irili ufaklı atölyeler halinde faaliyet gösteren 50 kadar tuzlama merkezinde balık tuzlama faaliyeti gerçekleştirilirken, sadece İstanbul’da 13 adet balık tuzlayıcısı firma vardır. Bunlar bol, ucuz ve yağlı zamanlarında balıkhaneden ve üretim yerlerinden aldıkları balıkları kendi depo ve tuzlama havuzlarına bir süre yatırdıktan sonra teneke ve fiçılar içerisinde yurt içi ve dışına sevk ederken, bol olduğu yıllarda en az 1.250 en fazla 1.500 ton balık tuzlayabilmişlerdir. Bu dönemde balıkthane ve üretim merkezlerinden satın aldıkları balık ve su ürünlerini buzlu küfeler içinde tren yolu hattında olan il ve ilçelere gönderen *Galagancı* denilen ayrıca bir tüccar zümresi ortaya çıkmıştır. *Galagancılar*, 1952 yılında balıkhaneden satın aldıkları 291 ton kadar balığı ülke içersine sevk etmiştir.⁴⁶

Ancak, balık ticaretinde yaşanan bu gelişmelere rağmen toprak mahsulleri üreticisine yapılan yardımların su ürünleri üreticilerine yapılamaması, soğuk hava depolarının ve konserve fabrikalarının yetersiz oluşu, üreticinin verimli av malzemesinden mahrum kalışı, açık deniz avcılığının uygulanamaması ve üretici ve tüketiciyi istismar eden aracılardan zararlı faaliyetleri bu dönemde balıkçılığın en büyük sorunları arasında yer almıştır.⁴⁷

Balıkçılık sorunlarının giderilmesinde ve balıkçılığının geliştirilmesinde DP Hükümetinin CHP Hükümeti döneminde alınan bazı önlemlere ilave olarak yeni birtakım tedbirleri ortaya koyduğu görülür. Bu tedbirler şunlardır:⁴⁸

1. Devlet Demiryollarınca balık nakliyesi için düşük tarife uygulanmıştır. Bir kilogram sebzeye nakliye vergisi de dâhil 2.07 kuruş taşıma ücreti ödenirken balığa ödenen miktar 1,91 kuruşta kalmıştır.

2. Ülkenin balıkçılığının kalkındırılması için Marshall Yardımından 1949-1950 yılı programında 2,5 milyon dolar tahsis edilmiştir. Ayrıca aynı yardımın tiraj haklarından yararlanılarak Danimarka ve Almanya’ya 1.200 paket çeşitli türde balık ağ ipliği, 41 adet çeşitli güçte tekne motoru, değişik tonajda 8 av ve 8’de nakliye gemisi sipariş verilmiştir. 1949-1950 Marshall Yardımının tiraj haklarından yararlanılarak ülkenin sularında etüt ve araştırma yapılmasında kullanılacak bir adet hidrograf (araştırma) gemisi ile Ege ve Akdeniz bölgelerinde kurulacak rasat istasyonlarında kullanılacak 3 adet etüt teknesi sipariş edilmiştir.

⁴⁶ Altuğ 1952, s. 309; Saygun 1951b, s. 270; 35 yıldan beri Almanya’da balıkçılık sanayinin bütün alanları ile uğraşan ve şirketi bulunan özel bir teşebbüsün 1950 yılının ilk aylarında balıkçılıkla ilgili birikimi ve donanımını ailesiyle birlikte Türk Hükümetine aktarmasını talep eden mektup ve belgeleri için Bk. BCA, 30 1 0 0-17-98-6.

⁴⁷ Saygun 1951b, s. 269.

⁴⁸ Saygun 1951b, s. 271-273.

3. 2,5 milyon dolar ödeneğin dışında konserve fabrikalarının genişletilmesi için 1949-1950 yıllarında Marshall Yardımı kapsamında 200 bin dolarlık tahsisat, konserve fabrikaları sahiplerine ayrılmış, Toprak Mahsulleri Ofisi aracılığıyla Almanya'ya fabrikalar için gerekli makinelerin siparişi verilmiştir.

4. İstanbul Üniversitesi ile işbirliğine gidilerek İstanbul Baltalimanı'nda eskiden var olup kapatılmış bulunan Balıkçılık Enstitüsü'nün yerine 1 Mart 1951'den sonra faaliyete geçen bir Hidrobiyoloji Araştırma Enstitüsü kurulmuştur.

5. Yeni dış ticaret rejiminde su ürünlerinin ihracı kolaylaştırılmış kırmızı havyar deblokaj (blokağın kaldırılması, bırakım) listesine alınmıştır.

6. Balıkçılık malzeme ve teçhizatının ithalinde kolaylıklar sağlanmıştır. Bu malzemelerin bir kısmı liberasyon listelerinde ithal edildiği gibi bir kısmına da talep oluşturulması için lisans verilmiştir.

7. Balıkçılığın geliştirilmesi ve üretimin artırılması yolunda büyük faydalar sağlayacak Şile ve Kumköy meteoroloji istasyonlarında faaliyete geçirilen alıcı verici birer telsiz postaları 1951 yılı başlarında tesis ve işletmeye açılmıştır.⁴⁹

Balıkçılığın sorunlarının giderilmesi ve somut adımlarda gelişmesinin sağlanması Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın da gündeminde yer almıştır. TBMM'nin 1 Kasım 1951 tarihli açılış konuşmasında söz alan Cumhurbaşkanı Celal Bayar şöyle demiştir: *Memleket sularındaki, büyük servetlerden milletin tamamıyla faydalanması için ciddi tedbir almak, dinamik hareket etmek zamanının geldiğine şüphe yoktur. Büyük kazanç kaynağı olan su ürünleri işlerinin uzun zamandan beri faaliyet sahası, kongreler kararları, mütehassıslar mütalâaları halinde, daha ziyade nazariyat ile uğraşmak olmuştur. Ticaret Bakanlığı, su ürünleri kanun tasarısını bitirmek üzeredir.*⁵⁰ Bu sözlerle Bayar, ülke sularındaki büyük servet kaynağından milletin tamamen faydalanması için ciddi tedbir almanın ve dinamik hareket etmenin zamanının geldiğine işaret etmiştir.

Bayar sözlerinin devamında, balıkçılığın gelişmesine hizmet edecek soğuk hava depolarından Trabzon, Samsun, Sinop, Marmara, Çanakkale ve Çeşme soğuk hava depolarının ihalelerinin yapıldığını, İstanbul ve

⁴⁹ BCA, 30 1 0 0-98-605-3; Şile ve Kumköy meteoroloji istasyonlarının faaliyete geçirilmesi dolayısıyla İstanbul Balıkçılar Cemiyeti, Balık Müstahsilleri Kooperatifi ve Balık Avcıları Kooperatifi tarafından Başbakan Adnan Menderes'e çekilen 27 Ocak 1951 tarihli teşekkür telgrafi için Bk. BCA, 30 1 0 0-98-605-3

⁵⁰ TBMM, Tutanak Dergisi, 01.11.1951, s. 8; 1951 yılı sonlarına doğru Türkiye'de balık üretimi ve ihraç miktarı için Bk. İktisadi Yürüyüş 1951, s. 152.

İskenderun’da kurulacak soğuk hava depolarının ise 1952 yılında inşaatının bitirilmesinin kararlaştırıldığını belirtmiştir.⁵¹

Bu arada bir süreden beri Hatay’da balıkçılık konusunda incelemelerde bulunan Ankara ve İstanbul Üniversitesi Hidrobiyoloji profesörlerinden 6 kişilik bir heyet de çalışmalarını tamamlamıştır.⁵²

Hatay’da balıkçılığın geliştirilmesine yönelik araştırmaların yürütüldüğü sıralarda Türkiye’nin değişik göllerinde tatlı su balıkçılığı yapıldığı görülmüştür. Bu göllerden Bursa ile Bandırma arasında bulunan Apolyont Gölü (Ulubat), sazan balığı itibariyle öylesine zengindir ki en ilkel araçlarla bile büyük miktarlarda balık avlanabilmiştir. Tutulan balıklar müzayedeye çıkarılarak 2 kuruş üzerinden Bulgaristan’a ihraç edilmiştir.⁵³ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı bu dönemde ülkenin bazı yörelerinde olduğu gibi İskenderun’da da balıkçılığa verdiği önemle bir balık tesisi kurulmasına karar vermiştir.⁵⁴

Ülkede yeni balık tesisleri kurulurken, 1952 yılı Nisan ayı itibariyle Türkiye’de tutulan balıkların yıllık ortalaması 50 bin ton kadardır. İç tüketim miktarının 35 bin ton olduğu dikkate alınırsa 15 bin ton kadar balığın bilhassa Yunanistan, Filistin ve İtalya’ya ihraç edildiği görülür. İhraç edilen balıkların çoğunluğunu tuzlanmış ton balıkları ile tuzlanmış ve tütsülenmiş uskumru ve kolyoz balıkları oluşturmıştır.⁵⁵

Türkiye’den Yunanistan gibi ülkelere yapılan balık ihracatının ülkeler arası ikili ilişkileri geliştirdiği görülür. 21 Haziran 1952 tarihinde Türk-Yunan karma komisyonu heyetlerinin başkanları tarafından Dışişleri Bakanlığında parafe edilen balık avlanmasına ait anlaşma tasarısının metni 24 madde ve bir de geçici madde halinde tespit edilmiştir.⁵⁶

Türk-Yunan Karma Komisyonu tarafından imza altına alınan anlaşma Türkiye’de yapılan balık avcılığına destek sağlarken, İstanbul Boğazı ve Marmara Denizinde gerçekleştirilen balık avcılığı ülke üretiminin yaklaşık % 70’ini oluşturmuştur. Karadeniz Boğazı ağzında, Boğaziçi’nde ve Boğazın Marmara sahillerinde uzun yıllardan beri tespit edilmiş bulunan 45 adet dalyan, 65 adet voli yerlerinin bulunması, İstanbul ve civarındaki av alanlarının çokluk

⁵¹ TBMM, Tutanak Dergisi, 01.11.1951, s. 8.

⁵² Çelikel 1952, s. 24.

⁵³ Baade 1952, s. 108.

⁵⁴ Tataç 1952a, s. 218.

⁵⁵ Baade 1952, s. 109.

⁵⁶ Ayn Tarihi, Haziran 1952, s. 110; İktisadi Yürüyüş 1952, s. 203; Atina’da 5 Eylül 1952 tarihinde çıkarılan Akropolis ve Ethnikos Kiryx gazeteleriyle 6 Eylül 1952 tarihinde çıkarılan Kathimerini gazetelerinin balık avlanmalarına dair Türk-Yunan anlaşmasına dayandırılarak yaptıkları haberler için Bk. BCA, 30 1 0 0-102-636-6.

ve önemini göstermiştir. İstanbul balıkhanesinde Sinop, Samsun, Ereğli gibi Karadeniz av alanlarından gelen deniz balıklarının yanı sıra Yalova, Mudanya, Marmara Adası, Bandırma, Gelibolu, Çanakkale, Tekirdağ ve Silivri gibi sahil çevrelerinden elde edilen üretim fazlası balıklar da değerlendirilmeye alınmıştır.⁵⁷ Bu balıklar, kefal, barbunya, mercan, levrek, sinarit, kolyoz, kalkan, pisi, dil, kırlangıç, izmarit, isparoz, hani, iskorpit, karagöz, dülger, kaya, köpek, vatoz, tırpana, kedi, keler, gelincik, gümüş ve tekir gibi isimlerle bilinen yerli balıklardır. Bu yerli balıkların geçici ve mevsim balıklarına göre tür ve miktar bakımından piyasaya az olarak gelmesi, fiyatlarının pazarlarda daima yüksek seyretmesini sağlamıştır. Büyük ticari bir değeri olmayan ıstakoz, böcek, pavurya, karides, midye, istiridye, tarak gibi deniz mahsulleri de bu dönemde ayrıca İstanbul balıkhanesinde halkın ihtiyacına sunulan türler arasında yer almıştır.⁵⁸

İstanbul balıkhanesinde farklı türde deniz mahsullerinin pazarlandığı bir dönemde TBMM’ce 8 Temmuz 1953 tarihinde 6118 sayılı *Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası Kanununa Ek Kanun* çıkarılmıştır. Bu kanun ile 3.202 Sayılı Kanunun 1. maddesinde bahsi geçen Türk çiftçileri tabirinin kapsamına su mahsulleri üreticileri de alınarak bunların ihtiyaç duyduğu kredinin sağlanması görevi Ziraat Bankasına verilmiştir.⁵⁹

Ayrıca, Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı tarafından hazırlanan balıkçılara Ziraat Bankası tarafından borç verilmesini temin eden Ziraat Bankası ek nizamnamesi, 18 Ocak 1954 tarihinde 4/2136 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile kabul edilip 16 Şubat 1954 tarihinde resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu nizamname ile balıkçılar, süngerciler, motor sahipleri ve diğer su üreticilerine hangi şartlarda kredi verileceği tespit edilmiştir.⁶⁰

Bu dönemde, Türkiye’de deniz balıkçılığında önde yer alan iller Ordu, İstanbul, Trabzon, İzmir, Giresun, Bursa, Rize, Balıkesir, Kastamonu, Samsun, Zonguldak, Çanakkale, Tekirdağ ve Sinop’tur.⁶¹

⁵⁷ Altuğ 1952, s. 307.

⁵⁸ Altuğ 1952, s. 308.

⁵⁹ TBMM, Kanunlar Dergisi, 8 Temmuz 1953, s. 820; Resmi Gazete, Sayı No: 8455, 11 Temmuz 1953; Benlioğlu 1955, s. 108; 3202 Sayılı *Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası Kanunu* için Bk. TBMM, Kanunlar Dergisi 1937, s. 827-845; Resmi Gazete, Sayı No: 3629, 12 Haziran 1937.

⁶⁰ Resmi Gazete, Sayı No: 8635, 16 Şubat 1954; Tataç 1954, s. 119; Türkiye’de 25 bin kadar kişi, 1230’u motorlu olmak üzere toplamda 6 bin balıkçı kayığını kullanarak geçimini balıkçılıktan sağlamıştır. FAO Türkiye Raporu 1962, s. 82.

⁶¹ Aktan 1968, I, s.175, Türkiye’de 1954-1958 yılları ortalamasında balık ihracatının ihracat maddeleri içerisinde oranı % 1,2 iken bu oran 1960 yılında 0,7’ye düşmüştür. Cillov 1965, s. 479.

Tablo 2’de 1951 ile 1960 yılları arasında Türkiye’de türlerine göre avlanan deniz balıkları ve miktarları ton olarak ele alınmıştır.

TABLO: 2. Türkiye’de Türlerine Göre Avlanan Deniz Balıkları (1951-1960)

Balık Türleri	Yıllar									
	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960
Barbunya	1124	881	930	1342	1381	954	1112	2282	925	777
Hamsi	19435	35572	51014	71655	54897	64035	44505	62608	35020	24952
İstavrit	7680	14472	18580	24624	17571	15527	6280	6316	6538	4811
Kalkan	1331	2434	3050	2668	1969	1684	1789	1767	1255	1342
Kefal	1731	2889	2300	1869	1700	2446	2376	2042	1549	2000
Kolyoz	830	1117	1179	1545	1692	1167	569	325	331	783
Lüfer	892	1163	884	1119	1509	915	1017	922	675	497
Palamut	1904	4335	5013	25917	9378	15229	17973	5227	6982	26996
Sardalye	1325	1088	1051	2947	3080	912	2593	2136	1486	908
Torik	502	1306	801	703	14515	39124	32505	13654	1879	5212
Uskumru	1431	3870	12066	15688	1237	417	79	1269	2988	5304
Yunus	1750	2890	4215	4220	2490	810	359	1700	1430	1294
diğer balıklar	3889	6470	7090	9026	8657	7414	7008	6957	7472	6829
Toplam	43824	78487	108173	163323	120076	150634	118165	107205	68530	81705

Kaynak: İGM, 1959 İstatistik Yıllığı, s. 230; DİE, İstatistik Yıllığı 1960-1962, s. 221; DİE, 1963 Türkiye İstatistik Yıllığı, s. 212; DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı 1964/1965 s. 234; DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı 1968, s. 187.

Tablo 2’ye göre 1951 yılından 1960 yılına istavrit, kolyoz, sardalye, lüfer balıkları ve yunus hariç diğer bütün balıklarda üretim artışı söz konusu olmuştur. 1951 yılında 1.904 ton olan palamut balığı 25.092 ton artışla 1960 yılında 26.996 tona ulaşmıştır. Böylece en fazla üretim artışı % 1.317,85 oranıyla palamut balığında görülmüştür.

1951 yılında 892 ton olan lüfer balığı üretimi 395 ton düşüşle 1960 yılında 497 tona inmiştir. Böylece en fazla üretimde düşüş miktarı % 44,28 oranıyla lüfer balığında yaşanmıştır. 1951 yılından 1960 yılına toplamda balık üretimi artışına bir göz atıldığında, 1951 yılında 43.824 ton olan toplamda balık üretimi 37.881 ton artışla 1960 yılında 81.705 tona yükselmiştir. Böylece 1951 yılından 1960 yılına toplamda balık üretiminde % 86.43 oranında bir artış kaydedilmiştir.

Bu dönemde, Türkiye’de tatlı su balıkları üretimine gelince, bu balıkların üretiminde başta gelen iller arasında sıra ile Bursa, Konya, Samsun, Manisa ve Isparta yer alır.⁶²

Tablo 3’te 1952 ile 1960 yılları arasında Türkiye’de türlerine göre avlanan tatlı su balıklarının miktarları ton olarak gösterilmiştir.

⁶² Aktan 1968, I, s. 176.

TABLO: 3. Türkiye’de Türlerine Göre Avlanılan Tatlı Su Balıkları (1952-1960)

Balık Türleri	Yıllar								
	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960
Alabalık	27	27	44	72	40	44	34	72	76
Çiran	120	120	-	-	4	-	-	-	-
Gökçe	400	400	500	601	15	250	-	200	27
İlik	500	500	20	70	150	80	30	20	-
Karabalık	115	258	264	-	5	5	8	75	-
Kızılkanat	252	305	318	403	47	474	201	110	149
Kefal	167	169	391	187	52	313	124	236	558
Sazan	2.160	2.019	2.344	1.456	1.951	2.290	2.278	2.411	3.138
Turna	568	479	208	106	122	170	160	164	189
Yayın	459	340	252	419	470	452	267	435	780
Yılan	33	62	60	159	22	17	32	46	29
Diğer Balıklar	1.215	1.308	1.002	785	593	2.780	1.496	1.458	2.203
Toplam	6.016	3.014	5.403	4.258	3.472	6.875	4.630	5.227	7.149

Kaynak: İGM, 1959 İstatistik Yıllığı, s. 232; DİE, İstatistik Yıllığı 1960-1962, s. 223; 1963 Türkiye İstatistik Yıllığı, s. 214; DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı 1964/1965 s. 237; DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı 1968, s. 187.

Tablo’3 te 1952 ile 1960 yılları arası tatlı su balıkçılığının üretim rakamlarına bakıldığında üretim miktarları yıllara göre azalıp çoğalması nedeniyle bir istikrarsızlık söz konusu olmuştur. 1952 yılından 1960 yılına sadece alabalık, kefal, sazan, yayın ve diğer balıklarının üretiminde bir artış söz konusu olurken çiran, gökçe, ilik, karabalık, kızılkanat, turna ve yılan balıklarının üretiminde ya azalma olmuş ya da bunlardan bir kısmının üretimi durmuştur.

1952 yılında 167 ton olan kefal balığı üretimi 391 ton artışla 1960 yılında 558 tona yükselmiştir. Böylece, 1952 yılından 1960 yılına % 234,13 oranıyla en fazla balık üretimi artışı kefal balığında yaşanmıştır.

1952 yılında 500 ton olarak üretilen ilik balığı üretimi 480 ton düşüşle 1949 yılında 20 tona inmiştir. Böylece % 2.400 düşüş oranıyla en fazla üretim kaybı ilik balığında görülmüştür.

Toplamda tatlı su balığı üretim rakamlarına göz atıldığında ise, 1952 yılında 6.016 ton olan tatlı su balığı üretimi 1.133 ton artışla 1960 yılında 7.149 tona ulaşmıştır. Böylece 1952 yılından 1960 yılına 9 yıllık sürede üretimde bir istikrarsızlık görülmesine rağmen toplamda tatlı su balıkçılığı üretiminde % 18,83 oranında bir artış gerçekleştirilmiştir.

Türkiye’de deniz ve tatlı su balıkçılığının geliştirilmesi birçok bakımdan ülke insanlarına yarar sağlamıştır. Balığın insanın günlük beslenmesinde önemli olan çoklu doymamış yağ asitlerini içermesi insan sağlığı açısından onu önemli bir gıda haline getirmiştir. Çoklu yağ asitleri, bazı yağda eriyen vitaminleri

içeriğinde bulundurmaları ve yüksek enerji kaynağı olmaları nedeniyle insan hayatı için ayrı bir önem taşımıştır. Bu bakımdan insanlar balık tüketmeleri sayesinde başta kalp sağlığı olmak üzere birçok organını koruyabilmiş, felç riskini azaltabilmiş ve metabolizması ile beynini güçlendirmiştir. Ayrıca balık, alım gücü zayıf olan ve et tüketemeyen toplumun geliri düşük insanlarına sağlıklı yaşamaları için daima alternatif besin kaynağı haline gelmiştir.

Balık avcılığı sayesinde ayrıca on binlerce insan bir mesleğe sahip olarak hem kendilerinin hem de ailelerinin rızkını kazanabilme fırsatı yakalayabilmiştir. Balık üretimi balık endüstrisinin gelişmesine de vesile olmuştur. Balık işleme ve konserve fabrikaları, soğuk hava tesisleri ve balık sanayinin inkişafına yönelik olarak çeşitli işlevleri yerine getiren onlarca tesis ve işletme, yüzlerce işçiyi istihdam etmesi ve onların ailelerinin geçimlerini sağlaması bakımından önemli bir görevi yerine getirebilmiştir.

1. Et ve Balık Kurumu’nun (EBK) İhdası

DP döneminde balığın her türlü doğal ve sanayi mamullerinin iç ve dış ticaretini yapmak ve balıkla ilgili yan sanayileri kurmak üzere bir örgütlenmeye gereksinim duyulmuştur. Bu nedenle Ekonomi ve Ticaret Bakanlığına bağlı olmak üzere Ankara’da Et ve Balık Kurumunun teşkili hakkındaki K/ 871 Sayılı Kararın yürürlüğe konması 28 Ağustos 1952 tarih ve 3/ 15557 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile kabul edilirken, 1 Ekim 1952 tarihinde 40 milyon lira sermaye ile Et ve Balık Kurumu (EBK) kurulmuştur.⁶³

EBK, bir yandan İstanbul’da soğuk hava depoları açmaya karar verirken, öbür yandan İtalya’dan soğuk hava tertibatına sahip vapurlar satın almak için harekete geçmiştir.⁶⁴ 1955 yılı sonuna kadar kurumun 35 tesisten oluşan yatırımların tutarı 60.307.338 lira iken, doğrudan doğruya kurum veya özel teşebbüs kanalıyla ihraç ettiği balık miktarı tutarı takriben 15 milyon liradır.⁶⁵ EBK, Beşiktaş’taki soğuk hava deposunda ülkenin % 60 ağ ihtiyacını karşılayan yıllık 40 ton ağ üretim kapasitesine sahip, Balık Ağı Dokuma Fabrikasını kurmuştur.⁶⁶ Bu fabrikanın yanı sıra Zeytinburnu Kombinası sahasında günde 20 ton balık işleyerek yılda 9 milyon kutu konserve üretecek balık konserve

⁶³ BCA, 30 18 1 2-130-67-7; TBMM, Tutanak Dergisi, 16.02.1953, s. 344; TBMM, Tutanak Dergisi, 1953 Gider Bütçeleri, s. 312; 50 Yılda Türk Sanayi, s. 35.

⁶⁴ Tataç 1952b, s. 346; FAO Türkiye Raporu 1962, s. 82; EBK’ye tesis inşaatları için 1953 yılı bütçesine 5 milyon liralık tahsisat ayrılmıştır. TBMM, Zabıt Ceridesi, 1954 Yılı Masraf Bütçeleri s. 343.

⁶⁵ BCA, 30 1 0 0-29-170-11.

⁶⁶ BCA, 30 1 0 0-29-170-11.

fabrikası ile yine yılda 15-20 milyon kutu imal edecek bir teneke kutu fabrikasının kurulması kararlaştırılmıştır.⁶⁷

Ayrıca, Trabzon'da Yunus balığından yağ ve un elde edecek günlük 100 ton kapasiteli bir fabrika kurulmuştur.⁶⁸ Bu fabrika ile birlikte EBK, Türkiye'de balığın muhafaza edilmesi için 13 yerde soğuk hava deposu inşasına başlamıştır. Bu depolar Çeşme, Çanakkale, Marmara Adası, Beşiktaş, Haydarpaşa, Haliç, Ereğli, Zonguldak, Sinop, Trabzon, Samsun, İskenderun ve Kayseri soğuk hava depolarıdır.⁶⁹

EBK'nin bu üretim faaliyetleri Celal Bayar tarafından TBMM'nin gündemine taşınmıştır. Cumhurbaşkanı Bayar, TBMM'nin 10. Dönem 2 Toplanma Yılı'nın 1 Kasım 1955 tarihindeki açılış konuşmasında, EBK'nin iki yıl içerisinde üretim ve tüketim bölgelerinde 36 fabrika ve tesis ile üç et kombinası ve 50'yi aşkın soğuk hava ve buz fabrikasını meydana getirdiğini söylemiştir. Balık konserve fabrikasının konserve ihtiyacını karşılamak üzere teneke kutu fabrikası kurulması için gereken projelerin hazırlanarak bunlardan bir kısmının ihale ve siparişlerinin yapıldığını bildiren Bayar, mevcut tesislerin milli servete sağladığı yıllık kazancın 40 milyon lira civarında olduğunu ifade etmiştir.⁷⁰

2. Balıkçılık Alanında Yapılan Araştırma ve İnceleme Faaliyetleri

DP Hükümeti, Türkiye'de EBK'ye verdiği destekle yeni tesisler teşkil ederek bu kurumun giderek büyümesini sağlarken, balık üretiminin artırılmasına yönelik olarak da su mahsulleri ile ilgili araştırmalar yapılması çalışmalarını da sürdürmüştür. Alman balıkçılık şirketi Nordeutsche Hochseefischerei AG, Balıkçılık konusunda incelemelerde bulunmak üzere iki uzmanını Türkiye'ye göndermiştir. Bu uzmanların hazırladığı 18 Nisan 1952

⁶⁷ BCA, 30 1 0 0-29-170-11; EBK, balık unu ve yağı fabrikaları ile konserve fabrikaları ve kombinalarının inşası için yaptığı harcamalar 100 milyon lirayı aşmıştır. TBMM, Zabıt Ceridesi, 20.02.1956, s. 309; EBK'nin 1957 yılı yatırım programı tutarı 120 milyon lira olup bu programın birçoğunu gerçekleştirmiştir. TBMM, Zabıt Ceridesi, 1957 Yılı Bütçe Kanunu Lâyihası, s. 19; 120 milyon liralık programın tamamını 1958 yılının sonunda tamamlamıştır. TBMM, Zabıt Ceridesi, 20.02.1959, s. 299.

⁶⁸ BCA, 30 1 0 0-29-170-11; Türk Ekonomisi 1954, s. 347; İnal 1955, s. 14-15; TBMM, Zabıt Ceridesi, 19.02.1958 s. 165.

⁶⁹ İnal 1955, s. 15; EBK, 1959 yılı sonuna kadar kombinalar da dâhil 120 milyon lira masrafla 19 soğuk hava deposunun inşasını tamamlayarak işletmeye açmıştır. TBMM, Zabıt Ceridesi, 1960 Yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu Lâyihası, s. 33.

⁷⁰ TBMM, Zabıt Ceridesi, 01.11.1955, s. 14-15; Balıkçılığının sektörler itibarıyla milli gelire katkısı 1951 yılında 25,6, 1952 yılında 52,5 ve 1953 yılında 49,8 milyon lira katkısı vardır. TBMM, Zabıt Ceridesi, 1955 Yılı Bütçe Kanunu Lâyihası, s. 7; TBMM, Zabıt Ceridesi, 1956 Yılı Bütçe Kanunu Lâyihası, s. 9.

tarihli tavsiye programının ana hatları I-Hedef, II-İlk Şartlar III- Bugünkü Durum, IV- İhzarı Tedbir ve Vazifeler V-Umumi Mütalaalar; Merkez Teşkilatı, Balıkçılığın İdaresi, Balıkçılık Sanayinin İnkişafı ve Piyasanın Gelişmesi, başlıkları adı altında ele alınarak hükümete yol gösterici mahiyet taşır.⁷¹

Ayrıca, balık üretiminin artırılmasına yönelik olarak İstanbul Üniversite Hidrobiyoloji Araştırma Enstitüsü bünyesinde, deniz balıkları ile tatlı su ve göl balıkları üzerinde çalışmalar yoğunlaştırılmıştır. Deniz balıkları hakkında yapılan incelemelere, denizlerin tuzluluk ve sıcaklık değerleri, doğal balık gıdası bakımından zenginlikleri, akıntı amilleri, balıkların göç ve yumurtlamaları üzerinde yapılan araştırmalar örnek olarak verilebilir. Enstitü tarafından ekonomik değeri olan uskumru, palamut ve torikler hakkında oldukça yoğun bilgi toplanmıştır. Bu balıkların İstanbul Boğazı yoluyla Karadeniz ile Marmara denizi arasındaki yaptıkları göçler, uskumru balıklarının kuyruklarına takılan işaret halkaları ile takip edilmiş, balıkların yoğun ya da az üretildiği yıllar incelenerek ilmi bir izaha bağlanmıştır. Böylece hangi yılda torik ve uskumru üretiminin bol elde edileceğini tahmin etmek imkânı da hâsıl olmuştur. Enstitü, ayrıca iktisadi önemi olan balıklara ait bir takvim hazırlamaya başladığı gibi yaptığı ilmi yayınlar yoluyla çalışmalarını dünyada 100 kadar hidrobiyoloji enstitüleri ile paylaşma gereği duymuştur.⁷²

Türkiye’de bulunan tatlı su gölleri ve bu göllerde yaşayan balıklar da Hidrobiyoloji Araştırma Enstitüsünün inceleme kapsamına alınmıştır. Zaman zaman kuruyan ve tekrar suyuna kavuşan göllerin telef olmuş balıklarının yerine suni dölleme yoluyla elde edilen, yeni ve o gölün biyolojik yapısına uygun balıkların atılması, yumurtlamanın sürmesi nedeniyle hangi aylarda balıkçılığın yasaklanması gerektiği, balık avlanırken muayyen büyüklükte bir balık neslinin avlanmayarak korunması maksadıyla kullanılan ağ gözlerinin ne büyüklükte olmasının icap ettiğinin tayini de Enstitünün üzerinde ısrarla durduğu konulardan bazılarını teşkil etmiştir. Bu amaçla ülkede bulunan tatlı su gölleri yılın belli mevsimlerinde incelenmeye alınmıştır. Diğer yandan, gölde yararlı balıkların aleyhinde çoğalan bazı balık türlerinin imha edilmesi amacıyla o göle hangi yırtıcı balıkların atılması gerektiği de Enstitü’nün incelemeleri ile tespit edilmiştir.⁷³

Hidrobiyoloji Araştırma Enstitüsü ayrıca, Avusturya ve Almanya’dan Türkiye’ye getirdiği balık yumurtalarından ilk defa yavru elde ederek İznik Gölüne bırakmıştır. Coregonus familyasına mensup balıkların yumurtalarından

⁷¹ Ete 1952, s. 165-169; Aynı şirketin iki uzmanının balıkçılığın Türkiye’deki mevcut durumu ile ilgili verdiği bilgiler için Bk. Ete 1952, s. 166-167.

⁷² Tezel 1954, s. 182-183.

⁷³ Tezel 1954, s. 183.

da 6 milyon kadarı ithal edilmiştir. Alabalıkların yakın akrabalarından olan bu balıklar üç yıl içerisinde 27-33 cm uzunluğa ve 250-350 gram ağırlığa ulaşırken lezzetli ve kılıksız hali ile İstanbul, Ankara ve diğer şehirler için bol ve ucuz bir gıda kaynağı olarak düşünülmüştür.⁷⁴

Hidrobiyoloji Araştırma Enstitüsünün çalışmaları dışında EBK'nin sahip olduğu 170 tonluk modern balık araştırma gemisi olan *Arar*, Karadeniz'deki balık yataklarını Echo Sounder adı verilen cihazları kullanarak arama çalışmasına katılmıştır. Arama çalışmalarının sonuçları Türk ve FAO teşkilatına mensup uzmanlara incelettirilerek hamsi balığının hangi bölgede daha büyük topluluklar arz ettiği belirlenirken iskandil cihazlarının faydaları da ayrıca Karadeniz balıkçılarına pratik olarak gösterilerek onların bu modern cihazlarla tanışmaları sağlanmıştır.⁷⁵

Bu arada, FAO uzmanlarından olan ve aynı zamanda balıkçılık alanında ihtisas sahibi bulunan İzlandalı J.O. N. Einarsson, Birleşmiş Milletler Teknik Yardım Kurulu Başkanı Mr. Weitz, Et ve Balık Kurumu mensuplarıyla birlikte Marmara ve Karadeniz'de incelemelerde bulunmak için İstanbul'a gelmiştir. Yapılan çalışmaların sonucunda balıkçılık sanayinin makineleştirilmesi ve kalkındırılması için bir program hazırlanması kararlaştırılmıştır. Ayrıca echo sounder kullanarak balık sürülerinin yerlerinin tespit etme faaliyeti de İzlandalı uzmanın çalışmaları arasında yer almıştır.⁷⁶

DP Hükümeti döneminde balıkçılık konusunda teknik araştırmalarda bulunmak üzere gelen yabancı uzmanlara ülke balıkçılığının geliştirilmesi yönünde raporlar hazırlanmış, düzenlenen uluslararası toplantılara katılım sağlanmıştır. FAO'ya bağlı Akdeniz Balıkçılık Genel Konseyinin 13-18 Ekim 1958 tarihleri arasında Roma'da akdedilen beşinci toplantısına ve Uluslararası Akdeniz İlmi Araştırmalar Komisyonunun 20-25 Ekim 1958 tarihleri arasında Monako'da yapılan 16. toplantısına Hükümeti temsilen EBK Genel Müdür Yardımcısı Cihat Renda'nın delege, Hidrobiyoloji Araştırma Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Recai Ermin'in yardımcı delege, Su Ürünleri ve Avcılığı İşleri Müdürü Cevdet Aygün'ün eksper olarak iştiraklerinin kabulü, 28 Ekim 1958 tarih ve 4/10903 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile onaylanmıştır.⁷⁷

Ayrıca Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 10 Aralık 1958 tarihli kararına istinaden, karasuyu genişliği ve balıkçılık hudutları sorunlarını

⁷⁴ Tezel 1954, s. 183-184.

⁷⁵ Tezel 1954, s. 183.

⁷⁶ Aynı Tarihi, Ocak 1955, s. 28; Marmara adası ile Çanakkale'de kurulan balıkçılık tesisleri hakkında incelemelerde bulunacak olan FAO'ya mensup balıkçılık uzmanı H. Bergs'in yasak bölge hudutları içinde bulunan Marmara Adası'na girmesine 27 Mayıs 1953 tarih ve 4-830 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile izin verilmiştir. BCA, 30 18 1 2-132-42-9.

⁷⁷ BCA, 30 18 1 2-150-55-1.

görüşmek üzere 17 Mart 1960 tarihinde Cenevre’de toplanan İkinci Deniz Hukuku Konferansına Hükümeti temsilen Büyükelçi Feridun Cemal Erkin’in başkanlığında 12 kişilik bir heyetin iştiraki ile heyet başkanının yapacağı masrafların kabulü 8 Nisan 1960 tarih ve 4/12891 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile kabul edilmiştir.⁷⁸

Sonuç

Cumhuriyetin ilk yıllarında savaştan çıkmış, yıkıma uğramış yorgun bir toplumun kalkındırılması ve ülkenin yeniden imar edilerek bayındır hale gelmesi için önemli gelir kaynaklarına ihtiyaç duyulmuştur. CHP iktidarının ilk yıllarına rast gelen 1925 yılında motor ve gemilerle Yunanistan’a Marmara kolyozu ile taze balık sevkiyatına başlanması, ülke ekonomisine girdi sağlanmasına başlangıç teşkil etmesi bakımından önemli bir gelişme olmuştur. Balıkçılığın ülkenin kalkınmasında önemli bir potansiyele sahip olduğunu fark eden Cumhuriyet hükümetleri, dış ülkelere gerçekleştirdikleri ihracatları yıldan yıla artırmanın gayreti içerisinde girerek Bandırma’dan Yunanistan’a palamut ihracatı ile balık sevkiyatını devam ettirmiştir. Akabinde 1933 yılından itibaren İtalya’ya balık sevkiyatına girilmesi ile de ihracat miktarının 10 bin kilografa ulaştırılması gerçekleştirilmiştir. Bulgaristan ve Romanya’nın da Türkiye’den balık ithal eden ülkeler arasına katılmasıyla birlikte 1930’lu yılların sonuna doğru toplam ihracat miktarı 17 bin tona çıkarılmıştır.

Balıkçılığın Türkiye’nin önemli gelir kaynakları arasına katılmasıyla beraber, DP Hükümetleri de üretimin artırılması için başta deniz balıkçılığı olmak üzere tatlı su ve göl balıkçılığını geliştirme yoluna gitmiştir. Balıkçılığın ve balıkçıların sorunlarını gidermeyi öncelikli hedefleri haline getiren DP Hükümetleri, III. Su Ürünleri Kongresini toplayarak ülke balıkçılığın önündeki engelleri kaldırma yolunda önemli bir adımı atmıştır. Ayrıca balık endüstrisinin geliştirilmesi için EBK tesis edilmiş, balıkçılık alanında yapılan araştırma ve inceleme faaliyetlerinin artırılmasıyla bilhassa deniz balıkçılığında 1951 yılından 1960 yılına önemli üretim artışları sağlanmıştır.

Balık üretiminin artırılması Türkiye’de insan sağlığına birçok bakımdan faydalı olmuştur. Özellikle Omega-3 yağı içermesi nedeniyle belli başlı hastalıkların ilerlemesine mani olan balığın ülke insanları tarafından tüketilmesi başta beyin, sinir sistemi, kemik, kas ve göz yapısı ile ilgili pek çok hastalığın artmasını önlemiştir. Ayrıca, geliri düşük, satın alma kabiliyeti yetersiz ve et tüketme imkânına sahip olamayan ailelerin sağlıklı yaşamaları için erişilebilir durumda bulunan balık ve balık ürünleri daima alternatif besin kaynağı haline gelmiştir.

⁷⁸ BCA 30 18 1 2-154-87-3.

Deniz ve tatlı su balıklarının üretimi sayesinde on binlerce kişi hem kendilerinin hem de ailelerinin geçimlerini sağlayabilme fırsatı yakalarken, balık istihali aynı zamanda balık sanayinin gelişmesine de vesile olmuştur. Balığın kurutulması, tuzlanması, salamurası ve her türlü yağlı ve salçalı kutu konserveçiliği ile balık ezmeleri imalat çalışmaları binlerce insana geçim ve iş kapısı olmuştur. Bunun yanı sıra balık endüstrisi ile ilgili fabrikalar, soğuk hava tesisleri ve balık sanayinin inkişafına yönelik olarak çeşitli işlevleri yerine getiren onlarca işletmenin yüzlerce işçiyi istihdam etmesi ve onların ailelerinin geçimlerini sağlaması savaştan çıkmış bir toplumun ekonomik koşullarını iyileştirmesi bakımından önemli bir gelişme teşkil etmiştir.

Balığın iyi bir besin kaynağı olmasının yanı sıra bazı sektörlerin gelişmesine de yardımcı olduğu görülür. Yunus balıklarının yağlarından ve derilerinden çizme, ayakkabı, çanta üretilmesiyle deri sektörüne, gaz maskesi imal edilmesi ile de bu alandaki sanayinin geliştirilmesine hizmet edilmiştir. Balık potansiyeli bakımından zengin olan Türk karasularında tonlarca balığın avlanarak ülke ihtiyacının giderilmesi, dış ülkelere ithalat yoluyla balığın temin edilmesinin önüne geçilerek bu alanda ödenecek milyonlarca lira dövizin ülke ekonomisine kazandırılması sağlanmıştır.

Netice itibarıyla, Türk balıkçılığı ve balıkçılık sanayi, Cumhuriyet dönemi ve sonrasında ülkenin önemli bir gelir kaynakları arasına katılarak gayri safi milli hasılanın artırılmasında ve milli ekonomiye destek sağlamasında önemli bir görevi yerine getirebilmeyi başaramıştır.

KAYNAKLAR

1.Arşiv Belgeleri

a. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 30 18 1 2-1-2-6.
BCA, 30 10 0 0-185-276-3.
BCA, 30 18 1 2-20-34-16.
BCA, 30 18 1 2-52-16-13.
BCA, 30 10 0 0-185-276-3.
BCA, 30 1 0 0-17-98-6.
BCA, 30 1 0 0-98-605-3.
BCA, 30 1 0 0-102-636-6.
BCA, 30 18 1 2-130-67-7.
BCA, 30 1 0 0-29-170-11.
BCA, 30 18 1 2-132-42-9.
BCA, 30 18 1 2-150-55-1.
BCA 30 18 1 2-154-87-3.

2. Resmi Yayınlar

a. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kanunlar Dergisi, Zabıt Ceridesi ve Tutanak Dergisi

TBMM, Kanunlar Dergisi, 16 Nisan 1338, s. 258.
TBMM, Kanunlar Dergisi, 2 Şubat 1340, s. 196.
TBMM, Kanunlar Dergisi, 6 Nisan 1340, s. 317.
TBMM, Kanunlar Dergisi, 18 Ocak 1926, s. 89.
TBMM, Kanunlar Dergisi, 22 Nisan 1926, s. 669.
TBMM, Kanunlar Dergisi, 24 Nisan 1936, s. 330.
TBMM, Kanunlar Dergisi 1937, s. 827-845.
TBMM, Kanunlar Dergisi, 1950, s. 1358-1360.
TBMM, Kanunlar Dergisi, 8 Temmuz 1953, s. 820.
TBMM, Zabıt Ceridesi, 1933 Malî Senesi Muvazene-i Umumiye Kanunu Lâyihası, s. 89-90.
TBMM, Zabıt Ceridesi, 1934 Yılı Masraf Bütçeleri s. 145.
TBMM, Zabıt Ceridesi, 1935 Yılı Masraf Bütçeleri, s. 154.
TBMM, Zabıt Ceridesi, 1936 Yılı Masraf Bütçeleri, s. 290-291.
TBMM, Zabıt Ceridesi, 01.11. 1936, s. 5.
TBMM, Zabıt Ceridesi, 08.11.1937, s. 29.
TBMM, Tutanak Dergisi, 1945 Yılı Yedi Aylık Gider Bütçeleri, C Cetveli, s.C/7.
TBMM, Tutanak Dergisi, 17.12.1945, s. 109-110.
TBMM, Tutanak Dergisi, 1948 Yılı Gider Bütçeleri, C Cetveli, s. C/7.
TBMM, Tutanak Dergisi, 1949 Yılı Gider Bütçeleri, C Cetveli, s. C/8.

- TBMM, Tutanak Dergisi 25.02.1950, s. 1260.
TBMM, Tutanak Dergisi, 19.02.1951, s. 238.
TBMM, Tutanak Dergisi 30.03.1951, s. 63.
TBMM, Tutanak Dergisi, 01.11.1951, s. 8.
TBMM, Tutanak Dergisi, 1952 Yılı Gider Bütçeleri s. 304.
TBMM, Tutanak Dergisi, 1953 Gider Bütçeleri, s. 312.
TBMM, Tutanak Dergisi, 16.02.1953, s. 344.
TBMM, Zabıt Ceridesi, 1954 Yılı Masraf Bütçeleri s. 343.
TBMM, Zabıt Ceridesi, 1955 Yılı Bütçe Kanunu Lâyihası, s. 7.
TBMM, Zabıt Ceridesi, 01.11.1955, s. 14-15.
TBMM, Zabıt Ceridesi, 20.02.1956, s. 309.
TBMM, Zabıt Ceridesi, 1956 Yılı Bütçe Kanunu Lâyihası, s. 9.
TBMM, Zabıt Ceridesi, 1957 Yılı Bütçe Kanunu Lâyihası, s. 19.
TBMM, Zabıt Ceridesi, 19.02.1958 s. 165.
TBMM, Zabıt Ceridesi, 20.02.1959, s. 299.
TBMM, Zabıt Ceridesi, 1960 Yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu Lâyihası, s. 33.

b. Resmi Gazete

- Resmi Gazete, Sayı No: 284, 30 Ocak 1926.
Resmi Gazete, Sayı No: 361, 2 Mayıs 1926.
Resmi Gazete, Sayı No: 3291, 29 Nisan 1936.
Resmi Gazete, Sayı No: 3629, 12 Haziran 1937.
Resmi Gazete, Sayı No: 7472, 1 Nisan 1950.
Resmi Gazete, Sayı No: 8455, 11 Temmuz 1953.
Resmi Gazete, Sayı No: 8635, 16 Şubat 1954.

c. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (İGM), Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Yayınları

- İGM, Küçük İstatistik Yıllığı 1942-1945, s. 346.
İGM, İstatistik Yıllığı 1948, s. 433.
İGM, Küçük İstatistik Yıllığı 1948, s. 404.
İGM, İstatistik Yıllığı 1949, s. 320.
İGM, Küçük İstatistik Yıllığı 1949, s. 245.
İGM, Türkiye İstatistik Yıllığı 1950, s. 314.
İGM, İstatistik Yıllığı 1952, s. 384, 387.
İGM, İstatistik Yıllığı 1953, s. 326, 329.
İGM, 1959 İstatistik Yıllığı, s. 230-232.
DİE, İstatistik Yıllığı 1960-1962, s. 221-223.
DİE, 1963 Türkiye İstatistik Yıllığı, s. 212-214.
DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı 1964/1965 s. 234-237.

DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı 1968, s. 187.

DİE, İstatistik Göstergeler 1923-1995, s. 414-416.

DİE, İstatistik göstergeler 1923-1998, s. 564-565.

DİE, İstatistik Göstergeler 1923-2002, s. 589-590.

TÜİK, İstatistik Göstergeler 1923-2006, s. 646, 650.

TÜİK, İstatistik Göstergeler, 1923-2011, s. 702-703.

d. Ayın Tarihi (Başbakanlık Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü)

Ayın Tarihi, Haziran 1952, s. 110.

Ayın Tarihi, Ocak 1955, s. 28.

3. Araştırma ve İnceleme Eserleri

- Afetinan 1972 Ayşe Afetinan, *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Birinci Sanayi Planı 1933*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Aktan 1968, I Reşat Aktan, *Türkiye İktisadı*, Ayyıldız Matbaası, Ankara.
- Altuğ 1952 Şemsettin Altuğ, “İstanbul Balıkhanesi ve İstanbul’da Balıkçılık”, *Türk Ekonomisi*, Sayı: 112, Yıl: 10, Ekim, s. 304-309.
- Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, TBMM’de Cumhuriyet Halk Partisi Kurultaylarında, 1906-1938, Yayına Hazırlayanlar: Ali Sevim vd., Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006.
- Arar 1968 İsmail Arar, *Hükümet Programları, 1920-1965*, Burçak Yayınevi, İstanbul.
- Baade 1952 Fritz Baade, “Türk Balıkçılığının Gelişmesinde Bir Alman İştirakinin İmkânları”, *Türk Ekonomisi*, Sayı: 106, Yıl: 10, Nisan, s. 106-113.
- “Balıkçı Gemilerimiz ve Balık İşletme Tesislerimiz”, *Türk Ekonomisi*, Sayı: 137, Yıl: 12, Kasım 1954, s. 347.
- Bayrakçı 1941a Kemal Bayrakçı, “Balık Ekonomisi”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 3, Sayı: 29, 16 Şubat, s. 13-16.
- Bayrakçı 1941b Kemal Bayrakçı, “Balıkçılık”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 3, Sayı: 34, Yıl: 2, 1 Mayıs, s. 7, 19.
- Bayrakçı 1941c Kemal Bayrakçı, “Marmara Balıkçılık Mektebi”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 4, Sayı: 38, Yıl: 2, 1 Temmuz 1941, s. 8.
- Bayrakçı 1941d Kemal Bayrakçı, “Marmara Balıkçılık Mektebi-2”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 4, Sayı: 39, Yıl: 2, 16 Temmuz 1941, s. 12, 19.
- Benlioğlu 1955 Abdurrahman Benlioğlu, “Neden Balıkçılık Yapamıyoruz”, *Türk Ekonomisi*, Sayı: 142, Yıl: 13, Nisan, s. 105-109.
- Cenker 1940 Selçuk Cenker, “Balıkçılık Kanunu”, *İktisadi Yürüyüş*, Sayı: 9, Yıl: 1, 15 Nisan, s. 8-9.

- Cillov 1965 Haluk Cillov, *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, 2. Basım, İstanbul.
- Çavdar 2003 Tevfik Çavdar, *Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960*, İmge Yayınları, Ankara.
- Çelikel 1952 Necmi Çelikel, “Aydın Ekonomik Olayları Kronolojisi”, *Türk Ekonomisi*, Sayı: 103, Yıl: 10, Ocak, s. 24-25.
- “Ekonomi ve Ticaret Bakanlığının Bir Yıllık Çalışmaları”, *Türk Ekonomisi*, Sayı: 96, Yıl: 9, Haziran 1951, s. 173-177.
- “Ekonomi ve Ticaret Bakanının Beyanâtı”, *Türk Ekonomisi*, Sayı: 93, Yıl: 9, Mart 1951, s. 73-75.
- Dilek 1941 Şadi Reşit Dilek, “Türkiye Süngerleri”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 4, Sayı: 47, Yıl: 2, 16 Teşrinisani, s. 12,18.
- 50 Yılda Türk Sanayii TC Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Mars Matbaası, Ankara, 1973.
- Erbil 1943 Haşim Nahid Erbil, “Türk Balıkçılığı”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 7, Sayı: 77, Yıl: 4, 1 Mart, s. 5,19.
- Ete 1952 Muhlis Ete, “Türkiye’de Et ve Balık Davası”, *Türk Ekonomisi*, Sayı: 108, Yıl: 10, Haziran, s. 163-169.
- FAO Türkiye Raporu, TC Ziraat Bankası 100. Yıldönümü Yayını, Ankara 1962.
- Güneri 1940 Faik Güneri, “Hatay’da Kalkınma”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 2, Sayı: 22, Yıl: 1, 1 İkinci Teşrin 1940, s. 13,16.
- Gürsoy 1982 Bedri Gürsoy, “Muharrem Kararnamesinin 100. Yılı”, *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye’nin Ekonomik Gelişmesi*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, s. 219-290.
- İleri 1940 Suphi Nuri İleri, “Türk Balıkçılığı”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 2, Sayı: 15, Yıl: 1, 15 Temmuz 1940, s. 22-23.
- İleri 1942 Suphi Nuri İleri, “Yeni Bir Teklif Deniz Mahsulleri Bankası”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 5, Sayı: 57, Yıl: 3, 16 Nisan, s. 4, 19.
- İnal 1955 Fasih İnal, “Et ve Balık Kurumunun Faaliyetleri”, *Türk Ekonomisi*, Sayı: 139, Yıl: 13, Ocak, s. 13-15.
- Karal 1988, VIII Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, 3. Basım, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kırker 1943a Enver Kırker, “Denizlerimizin Serveti”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 7, Sayı: 75, Yıl: 4, 1 Şubat, s. 13, 21.
- Kırker 1943b Enver Kırker, “Denizlerimizin Serveti-IV”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 7, Sayı: 78, Yıl: 4, 16 Mart, s. 18.
- Kolay 1943 İzzet Kolay, “Kızılay Aşhaneleri Açılırken Balıkçılar Cemiyeti”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 7, Sayı: 76, Yıl: 4, 16 Şubat, s. 15.
- Konkut 1944 Fazıl Konkut, “Balık Avcıları Kooperatifi”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 5, Sayı: 109, Yıl: 5, 3 Temmuz, s. 8.

Erken Cumhuriyet Dönemi ve Sonrasında Türkiye’de Balıkçılık Faaliyetleri (1923-1960)

- Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası iktisadi Dairesinin Hazırladığı Rapor-IV*, “Türkiye’de Ziraat, Orman ve Balıkçılık ve Bunlarla İlgili İşlem”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 11, Sayı: 249, Yıl: 11, 21 Mayıs 1950, s. 4, 17, 20, 21, 24.
- Saygun 1951a Kemal Saygun, “Su Ürünleri Kongresi”, *Türk Ekonomisi*, Sayı: 93, Yıl: 9, Mart, s. 76-81.
- Saygun 1951b Kemal Saygun, “Balıkçılığımızın Durumu ve Kalkındırılması İmkânları”, *Türk Ekonomisi*, Sayı: 99, Yıl: 9, Eylül, s. 267-274.
- Shaw ve Shaw 1994 Stanford J. Shaw, Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, 2. Basım, E Yayınları, İstanbul.
- “Su Ürünleri Toplantısı”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 12, Sayı: 270, Yıl: 12, 31 Mart 1951, s. 14, 17.
- Sükan 1991 Faruk Sükan, *Başbakan Adnan Menderes’in Meclis Konuşmaları, TBMM 1950-1960*, Ankara.
- Tabakoğlu 2009 Ahmet Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, 9. Basım, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Tataç 1945 Ziya Tataç, “Olaylara Bakış, Gümrük Ekonomisi”, *Türk Ekonomisi*, Sayı: 29, Yıl: 3, Kasım, s. 143-146.
- Tataç 1952a Ziya Tataç, “Olaylara Bakış, Haziran 1952”, *Türk Ekonomisi*, Sayı: 109, Yıl: 10, Temmuz, s. 213-220.
- Tataç 1952b Ziya Tataç, “Olaylara Bakış, Ekim 1952”, *Türk Ekonomisi*, Sayı: 113, Yıl: 10, Kasım 1952, s. 345-347.
- Tataç 1954 Ziya Tataç, “Olaylara Bakış, Şubat 1954”, *Türk Ekonomisi*, Sayı: 130, Yıl: 12, Nisan 1954, s. 119-126.
- Tezel 1954 Rıdvan Tezel, “Balıkçılığımızın Kalkındırılmasında Son Hamleler”, *Türk Ekonomisi*, Sayı: 132, Yıl: 12, Haziran 1954, s. 182-184.
- Tezel 1982 Yahya S. Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Yurt Yayınları, Ankara.
- Toksoy 1940 Ali Enver Toksoy, “Hatay’da Endüstri Hareketleri”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 2, Sayı: 21, Yıl: 1, 15 Birinci Teşrin, s. 6-7.
- “Türkiye-Yunanistan Müşterek Balık Avlanma Meselesi”, *Türk Ekonomisi*, Sayı: 109, Yıl: 10, Temmuz 1952, s. 203.
- Yazman 1943 Selim Cavit Yazman, “Balıkçılar Kooperatifi”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 7, Sayı: 78, Yıl: 4, 16 Mart, s. 1.
- Yazman 1944 Aslan Tufan Yazman, “Balıkçılığımızın İnkişafına Doğru”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 5, Sayı: 110, Yıl: 5, 17 Temmuz, s. 1, 19.
- Yazman 1944 Selim Cavit Yazman, “İktisadi Hatay”, *İktisadi Yürüyüş*, Sayı: 96-98, Cilt: 10, Yıl: 5, 16 İkinci Kanun, s. 3, 31.
- Yazman 1950 Aslan Tufan Yazman, “İktisadi Kalkınmamızda Haritanın Büyük Rolü”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 11, Sayı: 250, Yıl: 11, 31 Mayıs, s. 7.